

Jak na rovnost, násilí a předsudky

Vzdělávací program pro pedagogy a pedagožky
středních škol a 2. stupně ZŠ

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

**MS
MT**
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Obsah

1	Vzdělávací program a jeho pojetí.....	4
1.1	Základní údaje	4
1.2	Anotace programu.....	6
1.3	Cíl programu	6
1.4	Klíčové kompetence a konkrétní způsob jejich rozvoje v programu.....	7
1.5	Forma	8
1.6	Hodinová dotace	8
1.7	Předpokládaný počet účastníků a upřesnění cílové skupiny.....	9
1.8	Metody a způsoby realizace	9
1.9	Obsah – přehled tematických bloků a podrobný přehled témat programu a jejich anotace včetně dílčí hodinové dotace	10
1.10	Materiální a technické zabezpečení.....	11
1.11	Plánované místo konání	11
1.12	Způsob vyhodnocení realizace programu v období po ukončení projektu.....	12
1.13	Kalkulace předpokládaných nákladů na realizaci programu po ukončení projektu	12
1.14	Odkazy, na kterých je program zveřejněn k volnému využití.....	17
2	Podrobně rozpracovaný obsah programu.....	18
3	Metodická část	20
3.1	Metodický blok č. 1: S genderem na trh aneb veřejný muž a soukromá žena? – 360 minut (8 vyučovacích hodin).....	21
3.1.1	Téma č. 1 Jak na genderová studia? Jak rozumět genderu, tedy společenským očekáváním od žen a mužů, co je to genderový sociální řád? – 180 minut	21
3.1.2	Téma č. 2 Jsem normální? Sexualita a škola – 90 minut	27
3.1.3	Téma č. 3 Genderově citlivá pedagogika a jazyk – 90 minut.....	31
3.2	Metodický blok č. 2 Tudy cesta nevede – 360 minut (8 vyučovacích hodin)	34
3.2.1	Téma č. 4 Násilí a gender – 120 minut	34
3.2.2	Téma č. 5 Vietnamská žákyně a romský žák: gender a etnicita ve škole. Intersekcionalita – 90 minut	38
3.2.3	Téma č. 6 Gender, věk a nerovnosti v životním běhu – 60 minut.....	43
3.2.4	Téma č. 7 Polarizace české společnosti: sociální struktura a nerovnosti – 90 minut.....	46
4	Příloha č. 1 – Soubor materiálů pro realizaci programu.....	50
4.1.1	Téma č. 1 Jak na genderová studia? Jak rozumět genderu, tedy společenským očekáváním od žen a mužů, co je to genderový sociální řád?	50
4.1.2	Téma č. 2 Jsem normální? Sexualita a škola.....	50

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

4.1.3	Téma č. 3 Genderově citlivá pedagogika a jazyk.....	50
4.2.1	Téma č. 4 Násilí a gender.....	50
4.2.2	Téma č. 5 Vietnamská žákyně a romský žák: gender a etnicita ve škole. Intersekcionalita.	50
4.2.3	Téma č. 6 Gender, věk a nerovnosti v životním běhu	50
4.2.4	Téma č. 7 Polarizace české společnosti: sociální struktura a nerovnosti	50
5	Příloha č. 2 – Soubor metodických materiálů	51
5.1	Metodický blok č. 1 S genderem na trh aneb veřejný muž a soukromá žena?.....	51
5.1.1	Téma č. 1 Jak na genderová studia? Jak rozumět genderu, tedy společenským očekáváním od žen a mužů, co je to genderový sociální řád?	51
5.1.2	Téma č. 2 Jsem normální? Sexualita a škola.....	56
5.1.3	Téma č. 3 Genderově citlivá pedagogika a jazyk.....	59
5.2	Metodický blok č. 2 Tudy cesta nevede	62
5.2.1	Téma č. 4 Násilí a gender.....	62
5.2.2	Téma č. 5 Vietnamská žákyně a romský žák: gender a etnicita ve škole. Intersekcionalita.	65
5.2.3	Téma č. 6 Gender, věk a nerovnosti v životním běhu	67
5.2.4	Téma č. 7 Polarizace české společnosti: sociální struktura a nerovnosti	69
6	Příloha č. 3 – Závěrečná zpráva o ověření programu v praxi	71
7	Příloha č. 4 – Odborné a didaktické posudky programu	72
8	Příloha č. 5 – Doklad o provedení nabídky ke zveřejnění programu.....	73

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MSMT
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

1 Vzdělávací program a jeho pojetí

1.1 Základní údaje

Výzva	Budování kapacit pro rozvoj škol II
Název a reg. číslo projektu	Schools of equality: rovnost začíná ve škole CZ.02.3.68/0.0/0.0/16_032/0008296
Název programu	Jak na rovnost, násilí a předsudky
Název vzdělávací instituce	Fakulta sociálních studií MU
Adresa vzdělávací instituce a webová stránka	Joštova 10, 602 00 Brno
Kontaktní osoba	doc. PhDr. Iva Šmídová, Ph.D.
Datum vzniku finální verze programu	30. 9. 2021
Číslo povinně volitelné aktivity výzvy	7
Forma programu	prezenční
Cílová skupina	Vyučující na 2. stupni základních škol a vyučující středních škol a gymnázií, dále vhodné pro metodiky/metodičky prevence a výchovné poradce/poradkyně.
Délka programu	16 vyučovacích hodin
Zaměření programu (tematická oblast, obor apod.)	Program je vyvíjen v rámci klíčové aktivity č. 7 Kompetence k demokratické kultuře a reaguje na tematickou oblast 6: 6) Snižování předsudků o vlivu osobních a společenských faktorů (například pohlaví či rodinného zázemí) na úspěšnost, schopnosti, vzdělávací trajektorie a volbu povolání žáků, zvýšení povědomí a podpora zájmu žáků středních škol o téma vyrovnaného zastoupení žen a mužů v politice a ve veřejném životě, genderovou

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

podmíněnost násilí – viz Genderová problematika ve vzdělávání.

Tvůrkyně programu	
Odborná garantka programu	doc. PhDr. Iva Šmídová, Ph.D.
Odborné posuzovatelky	doc. PhDr. Irena Smetáčková, Ph.D. Mgr. Kateřina Machovcová, Ph.D.
Specifický program pro žáky se SVP (ano x ne)	ne

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

1.2 Anotace programu

Program zahrnuje dvoudenní sérii workshopů pro vyučující¹ základů společenských věd na středních školách a na druhém stupni základních škol. Zaměřuje se na téma sociálních nerovností s důrazem na genderově podmíněné násilí, genderové stereotypy, vnímavost při práci s jazykem a prohloubení citlivosti k dalším faktorům, které mají vliv na nerovnost, jako jsou etnicita, sociální třída či věk. Důraz je kladen na interaktivní přístup, při kterém si vyučující mohou vyzkoušet některé aktivity v roli studujících. Zároveň je věnován dostatečný prostor na výměnu zkušeností a diskusi otázek spojených s citlivými tématy, jako je např. sexualita a škola, zkušenosti s násilím a další. Součástí programu je sada pracovních listů coby praktických pomůcek, připravených přímo do výuky na domovských školách. Program je též vhodný pro studující v přípravě na pedagogické povolání, přínosem může být i pro školní metodiky/metodičky prevence a výchovné poradce/poradkyně.

Tento vzdělávací program, včetně všech příloh, podléhá licenci Creative Commons v režimu CC BY-SA (Uveďte původ – Zachovejte licenci). Dílo smíte sdílet a upravovat za podmínek, že bude uveden původ – tedy autorství této metodiky a jejích příloh. Svoje odvozená díla musíte vystavovat pod stejnou licenci jako původní dílo.

Podmínky licence jsou k dispozici zde: <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/cz/>.

1.3 Cíl programu

Cílem programu je budovat hodnoty lidské důstojnosti a lidských práv, hodnoty demokracie a právního státu, občanské postoje, dovednosti spolupráce i řešit problémy a poskytnout praktické návody ke kritickému náhledu na svět. Tato reflexe každodennosti primárně cílí na re-produkci sociálních nerovností na základě genderových předsudků, genderově podmíněného násilí, očekávání vůči schopnostem dívek a chlapců, která vyrůstají z genderového řádu společnosti. Aktivity programu vedou k podpoře respektu k individuálním potřebám a k akceptaci rovnosti jako základní hodnoty. Jde především o zvýšení informovanosti pedagogické veřejnosti o genderových rozdílech ve školních výkonech vedle dalších sociálních rozdílů či naopak podobností a naučit ji s nimi citlivě pracovat. Zároveň formou prezentace aktuálních výsledků výzkumů získá pedagogická veřejnost podklady a materiály do výuky.

Gender je v tomto vzdělávacím programu primární, ale ne jedinou kategorií, na kterou se program zaměřuje. Zastřešujícím rámcem je pohled na sociální nerovnosti v každodenním životě i v životě školy. Kromě kategorie genderu se program věnuje také sociálním nerovnostem vyplývajícím z etnicity, věku, sociální třídy. V diskusích s cílovou skupinou je tak nastoleno téma intersekcionality.

Do realizace vzdělávacího programu je obvykle potřeba zapojit jednak lektory/-ky, kteří provedou účastníky/účastnice jednotlivými tématy v rámci tematických bloků. Jednak má důležitou roli realizátor/-ka přítomný/-á po celé oba dny seminářů programu. Úkolem realizátora/-ky je sledovat průběh celého seminárního dne a zejména v aktivitách zaměřených na reflexi propojovat témata,

¹ Školský zákon (561/2004 Sb.) zná pojmy žák, student či učitel. V tomto textu budeme namísto těchto pojmů, které jsou generickým maskulinem, používat genderově vyvážené vyjadřování. Proto volíme pojmy žactvo, studující a vyučující. Výzkumy jasně ukazují, že pod generickým maskulinem žák, učitel, vědec si lidé nejčastěji představují mužské aktéry. (Valdřová in Smetáčková, 2007, s. 25) Genderově citlivé vyjadřování odráží skutečnost, že ženy představují polovinu populace a ve školách plní ženy a dívky stejná zadání i úkoly jako muži a chlapci.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

zkušenosti a otázky navzájem, intersekcionalně a zejména s genderovou osou. Důležitá role realizátora/-ky spočívá ve sledování hodnotových a kognitivních překážek, které účastníkům/ účastnicím brání v porozumění genderových nerovností. Kritický pohled může být pro některé účastníky/ účastnice novou zkušeností a může narážet na jejich životní hodnoty i jistoty. Obrana těchto hodnot a jistot může být překážkou v procesu učení se kritickému pohledu. Proto je důležitý zkušený a odborně kvalifikovaný lektorský i realizační tým.

Celý vzdělávací program je navržen pro vzdělávání dospělých jako program DVPP. Jsou zde zařazena citlivá témata (násilí, předsudky, stereotypy), která vyžadují zkušený lektorský tým a velký důraz na kvalitně a citlivě vedené reflexe aktivit. Program nabízí interaktivní aktivity, které předpokládají, že skupina má dostatečně pozitivní klima, zkušenosti a návyky vhodné pro spolupráci ve skupinách a pro účast v diskusi.

1.4 Klíčové kompetence a konkrétní způsob jejich rozvoje v programu

Vzdělávací program rozvíjí klíčové kompetence sociální a personální, komunikativní a občanské.

V rámci jednotlivých témat se jedná o tyto výstupy:

Téma č. 1 Jak na genderová studia? Jak rozumět genderu, tedy společenským očekáváním od žen a mužů, co je to genderový sociální řád?:

- Rozumí pojmům: pohlaví a gender, genderové stereotypy; dokáží rozeznat jejich strukturní, kulturní a historické souvislosti a dopady na jednotlivce, dělbu práce a symbolický společenský řád.
- Nahlédnou na své vlastní genderové představy i předsudky v oblasti dělby práce, získají nástroje k vedení diskusí o předpokladech o vhodnosti různých povolání pro dívky a chlapce.
- Naučí se rozeznat mediální zkreslení ve vyobrazeních mužů a žen, naučí se používat kritéria sexistické reklamy v konkrétních příkladech; rozvíjí empatii a citlivost na reprodukci nerovností v reklamě.

Téma č. 2 Jsem normální? Sexualita a škola:

- Pracují s konkrétními příklady z každodenní praxe (v rámci tématu sexuality a školy) a navrhnou řešení situace, obhajují svůj názor v diskusi.
- Naučí se citlivě vést diskuse o sexualitě a pracovat s postoji k tématu sexuálních menšin.

Téma č. 3 Genderově citlivá pedagogika a jazyk:

- Diskutují o společenských faktorech genderové socializace. Formulují návrhy pro práci s postoji k dívkám a chlapcům ve výuce.
- Diskutují o genderové dělbě práce v každodenním životě. Naučí se, jak citlivě vést diskuse o genderově neutrálních a genderově zatížených projevech v komunikaci.

Téma č. 4 Násilí a gender:

- Prohloubí své znalosti o tématu genderově podmíněného násilí.
- Diskutují společenské předpoklady a fakta o domácím násilí. Uvědomují si dopad na děti jako svědky domácího násilí.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

- Rozšíří si znalosti o organizacích, které poskytují pomoc obětem domácího násilí a věnují se prevenci.

Téma č. 5 Vietnamská žákyně a romský žák: gender a etnicita ve škole. Intersekcionalita:

- Rozumí pojmům socioekonomický status, etnicita, víra, zdravotní stav, věk, sexuální orientace.
- Přemýšlí o nerovnostech ve společnosti, a dále o zvýhodnění a znevýhodnění osob v různých kontextech – ve vzdělávacím systému, na trhu práce a v sousedství.

Téma č. 6 Gender, věk a nerovnosti v životním běhu:

- Sdílí zkušenosti a vedou reflexi o tom, jak sociodemografické znaky a charakteristiky ovlivňují úsudek o člověku (věk, pohlaví, etnicita, rodný jazyk, vzdělání aj.).
- Formulují vlastní postoje k lidem podle věku. Odhalují stereotypy ve skupině a diskutují o způsobech, jak je v pedagogické práci oslabit.

Téma č. 7 Polarizace české společnosti: sociální struktura a nerovnosti:

- Naučí se pracovat s pojmem sociální třídy a porozumí souvislostem s ekonomickým, kulturním a sociálním kapitálem.
- Vyzkouší si několik způsobů rozdělení společnosti do tříd a tím porozumí principům sociální mobility a sociální stratifikace.

1.5 Forma

Vzdělávací program *Jak na rovnost, násilí a předsudky* je určen pro vzdělávání dospělých – pedagogické veřejnosti. Program zahrnuje dvě celodenní série krátkých prezentací aktuálního stavu poznání v dané oblasti, workshopů, které se zakládají na interakci, diskusi, práci ve skupinách a výměně zkušeností ve skupině vyučujících či budoucích vyučujících. Součástí podkladů je sada pracovních pomůcek (pracovních listů se cvičeními) na témata zahrnutá v programu.

1.6 Hodinová dotace

Celková časová dotace vzdělávacího programu je 16 vyučovacích hodin (16 x 45 minut). Program probíhá ve dvou výukových dnech, mezi kterými je určitý časový odstup. Vzdělávací program ve dvou celodenních setkáních pokrývá celkem sedm témat s následujícími časovými dotacemi:

1. Jak na genderová studia? Jak rozumět genderu, tedy společenským očekáváním od žen a mužů, co je to genderový sociální řád? (4 vyučovací hodiny, 180 minut)
2. Jsem normální? Sexualita a škola (2 vyučovací hodiny, 90 minut)
3. Genderově citlivá pedagogika a jazyk (2 vyučovací hodiny, 90 minut)
4. Násilí a gender (2,5 vyučovací hodiny, 120 minut)
5. Vietnamská žákyně a romský žák: gender a etnicita ve škole. Intersekcionalita (2 vyučovací hodiny, 90 minut)
6. Gender, věk a nerovnosti v životním běhu (1,5 vyučovací hodiny, 60 minut)
7. Polarizace české společnosti: sociální struktura a nerovnosti (2 vyučovací hodiny, 90 minut)

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

1.7 Předpokládaný počet účastníků a upřesnění cílové skupiny

Program je určen pro skupinu maximálně 25 účastníků/účastnic zapsaných na celou sérii, tedy oba dny. Program bude nabízen ve dvou variantách. První variantou je uspořádání programu přímo ve škole pro část pedagogického sboru. Ve druhé variantě se na workshop sjede skupina vyučujících z různých škol přímo na Fakultu sociálních studií Masarykovy univerzity do Brna, kde je tato série workshopů nově akreditovaným programem MŠMT v rámci celoživotního vzdělávání. Cílová skupina zahrnuje primárně vyučující společenských věd na středních školách, víceletých gymnáziích a případně 2. stupně ZŠ. Programu se tedy typicky účastní vyučující předmětů základy společenských věd, nauka o společnosti, soudobé dějiny pro střední školy a 2. stupeň ZŠ apod., dále vyučující sociálně-vědných seminářů při přípravě na maturitu, ale i zájemkyně a zájemci s jinou aprobací, jež však hledisko sociálních nerovností chtějí do své výuky zahrnout a zohlednit. Typicky může jít o zástupce či zástupkyně vedení škol. Program přináší inspiraci také pro metodiky/metodičky prevence nebo výchovné poradce/poradkyně, také pro všechny studující pedagogických fakult (v oborech pedagogika, psychologie, speciální pedagogika, sociální pedagogika a další).

1.8 Metody a způsoby realizace

Jednotlivé semináře pracují s metodami: diskuse, skupinová práce, individuální reflexe, brainstorming, metody práce s textovým materiálem (analýza textů a obrazů), škála privilegií a další.

V rámci projektu byla vytvořena sada pracovních listů, které jsou otevřeně přístupné a jsou součástí příloh této metodiky (viz kapitola 4 Příloha č. 1 – Soubor materiálů pro realizaci programu).

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

1.9 Obsah – přehled tematických bloků a podrobný přehled témat programu a jejich anotace včetně dílčí hodinové dotace

Tematický blok č. 1 S genderem na trh aneb veřejný muž a soukromá žena? – 8 vyučovacích hodin

Anotace tematického bloku: cílem prvního dne je vysvětlit si základní pojmy (gender, pohlaví, genderová socializace, genderově citlivá pedagogika aj.), porozumět a prakticky vyzkoušet, jak funguje gender v sociální struktuře společnosti a jak pracovat s kategorií genderu ve výuce. Očekávání na dělbu práce mezi ženami a muži zasadíme do souvislostí životní každodennosti i pravidel fungování celé společnosti a zaměříme se na propojení vzdělávacích voleb s předjímáním životního uplatnění (kariéry) podle genderového klíče. Zaměříme se také na reflexi genderových vztahů a vnímavost k nim v rámci výuky a třídního kolektivu. Prodiskutujeme vztah genderu a sexuality a práci s nimi ve školní třídě i při výuce souvisejících témat v sociálních vědách. Každé téma je doplněno o prezentaci aktuálních výsledků výzkumů.

Téma č. 1 Jak na genderová studia? Jak rozumět genderu, tedy společenským očekáváním od žen a mužů, co je to genderový sociální řád? – 180 minut

Anotace: Představení základních pojmů. Diskuse cílů při výuce genderových témat, kladení otázek, zvyšování citlivosti na projevy genderových stereotypů. Strukturní rovina genderu ve srovnání s jednotlivci. Rozbor rozhodování patnáctiletých při volbě dalšího vzdělávání a profese s ohledem na předjímanou životní dráhu. Vzájemná inspirace v komunitě vyučujících z praxe a lektorů/lektorek.

Téma č. 2 Jsem normální? Sexualita a škola – 90 minut

Anotace: Pohled na sexualitu ve školním prostředí. Jak citlivě a smysluplně přistoupit k tématu sexuality ve škole? Jak nastavit dokumenty instituce v otázkách sexuality?

Téma č. 3 Genderově citlivá pedagogika a jazyk – 90 minut

Anotace: Reflexe genderově normativních postojů k dívkám a chlapcům, možnosti práce s genderovými stereotypy ve škole. Role jazyka v reprodukci nerovností. Gender ve vzdělávacím systému.

Tematický blok č. 2 Tudy cesta nevede – 8 vyučovacích hodin

Anotace tematického bloku: Cílem druhého dne je jednak se zaměřit na klíčovou oblast genderovaného násilí a dále zasadit téma sociálních nerovností, které se promítají a reprodukují i ve vzdělávacím procesu, do širších souvislostí a vztahů s dalšími vlivy a určujícími společenskými faktory. Každé téma je doplněno o prezentaci aktuálních výsledků výzkumů.

Téma č. 4 Násilí a gender – 120 minut

Anotace: Formy násilí a jejich genderové souvislosti. Kde všude se setkáváme s genderově podmíněným násilím? Mýty a realita nejen domácího násilí. Kriminální statistiky, chyby měření a polarizace pachatelů a obětí. Vymezení symbolického násilí.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

Téma č. 5 Vietnamská žákyně a romský žák: gender a etnicita ve škole. Intersekcionalita – 90 minut

Anotace: Promýšlení znevýhodnění a procesů znevýhodňování, se kterými se lidé kolem nás setkávají. Práce s intersekcionalitou, porovnání pozic aktérek a aktérů v sociálním poli.

Téma č. 6 Gender, věk a nerovnosti v životním běhu – 60 minut

Anotace: Uvědomění a artikulace stereotypů spojených s věkem a genderem. Práce na uvědomění si heterogenity například u seniorské populace.

Téma č. 7 Polarizace české společnosti: sociální struktura a nerovnosti – 90 minut

Anotace: Představení konceptu sociální třídy a pojmů ekonomický, kulturní a sociální kapitál. Možnost práce se stratifikačními schématy.

Nabízíme navíc i další volitelná témata. Volitelná témata slouží jako doplnění k základním tématům zpracovaným v této metodice. V případě zájmu školy či skupiny účastníků/účastnic můžeme nabídnout semináře na uvedená témata. Rozsah zpracování zahrnuje prezentace aktuálních výsledků výzkumů v dané oblasti a diskusní otázky. Délka jednoho semináře na volitelné téma je 45 minut.

1. Jak na sociální antropologii?
2. Konfliktní kategorizace a zobrazování cizinců: uprchlictví, přistěhovalectví a migrace
3. Gender a zdraví
4. Jak diskutovat o genderu v prostředí církevních škol?
5. Zažíváme krizi mužství?
6. Paradoxy proměn hodnotových orientací v České republice
7. Komu patří veřejný prostor? Ženy a muži na ulicích 20. a 21. století

1.10 Materiální a technické zabezpečení

Na realizaci vzdělávacího programu *Jak na rovnost, násilí a předsudky* budete potřebovat následující materiální a technické zabezpečení:

Materiální vybavení: učebna (židle, stoly) – ideálně pohyblivé (možnost pracovat s prostorem), tabule nebo flipchart, papíry, psací potřeby a další kancelářské potřeby, sady fotografií, pracovní listy, lepicí papírky (typu post-it), magnetky apod.

Technické vybavení: dataprojektor, počítač/notebook/tablet (audio/video reprodukce), tiskárna, internet.

1.11 Plánované místo konání

Vhodným místem konání je učebna školy, která si vzdělávací program objednává. V případě zájmu větší skupiny pedagogických pracovníků a pracovníků z jedné školy o tento vzdělávací program doporučujeme oslovit kvalifikovaný lektorský tým. Vzdělávací program je možné přizpůsobit na míru požadavkům školy. Jednou z možností je využít program akreditovaný v rámcových šablon (MŠMT).

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Organizace, které jsou schopné doporučit kvalitní lektorský tým, jsou například: Genderová expertní komora (<https://gekcr.cz/>), Nesehnutí (<https://nesehnuti.cz/fera/>), Gender Studies, o.p.s. (<https://genderstudies.cz/>).

Program *Jak na rovnost, násilí a předsudky* je také nabízen přímo na Masarykově univerzitě v Brně jako akreditovaný program dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků (DVPP). V tomto případě je místem konání učebna Fakulty sociálních studií (adresa Joštova 10, 602 00 Brno). V případě zájmu kontaktujte přímo garantku programu *Jak na rovnost, násilí a předsudky* (doc. PhDr. Iva Šmídová, Ph.D., e-mail: krizala@fss.muni.cz).

1.12 Způsob vyhodnocení realizace programu v období po ukončení projektu

- Počty přihlášených na jednotlivé navazující běhy (PR).
- Zpětná vazba ze strany účastníků/účastnic – různé metody: anonymní dotazník, ústní zpětná vazba na semináři.
- Zpětná vazba mezi lektorujícími navzájem.
- Evaluace a sdílení ve skupině lektorujících.

Po ukončení projektu doporučujeme vzdělávací program realizovat formou DVPP jako dvoudenní kurz.

1.13 Kalkulace předpokládaných nákladů na realizaci programu po ukončení projektu

Předložená kalkulační představa představuje standardní náklady a personální zabezpečení. Po domluvě s konkrétní školou během seminářů lze rozpočet přizpůsobit s ohledem na obsah programu (volitelné přednášky, důkladnější zaměření na některé z programových témat), vzdálenost místa realizace, finanční možnosti příjemců i realizátorů apod. Seminář předpokládá přítomnost realizátora/-ky po celou dobu dvoudenního semináře a 1 až 2 další lektory/-ky za den na dílčí témata.

Počet realizátorů/lektorů: Lze přizpůsobit dle místa konání. Standardně 2 až 3 na každý seminární den, tzn. 4–6 celkem.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

(VARIANTA A – KONÁNÍ VE ŠKOLE, KTERÁ SI POZVALA LEKTORY/-KY MU ČI JINÉ ORGANIZACE)

Položka		Předpokládané náklady
Celkové náklady na realizátory/lektory		32 250 Kč
z toho	<i>Hodinová odměna pro 1 lektora (1 000 Kč za vyučovací hodinu včetně přípravy prezentace šité na míru účastnic a účastníků) včetně odvodů. Přítomnost realizátora 500 Kč/hod. x 16 hod. Lektor/-ka 1 000 Kč/hod. (nebo 500 výuka a 500 příprava) – celkem 7 témat, tzn. 16 hod. Pokud je realizátor zároveň lektorem, počítá se pouze jedna hodinová sazba, a to lektorská (zahrnující přípravu prezentace a podkladů pro cílovou skupinu).</i>	Lektorné: 1 000 Kč x 16 hod. = 16 000 Kč Realizátor: 500 Kč x 16 hod. = 8 000 Kč
	<i>Ubytování realizátorů/lektorů (dle potřeby; lze alternativně poskytnout zvací organizací/školou).</i>	3 osoby x 1 000 Kč x 1 noc x 2 dny konání = 6 000 Kč
	<i>Stravování a doprava realizátorů/lektorů (dle vzdálenosti a místně obvyklých cen; stravování lze alternativně poskytnout zvací organizací/školou).</i>	Doprava: 3 osoby x 500 Kč (cestovné) = 1 500 Kč 3 osoby x stravné 250 Kč = 750 Kč
Náklady na zajištění prostor – zajistí zvací organizace/škola		0 Kč
Ubytování, stravování a doprava účastníků		0 Kč
z toho	<i>Doprava účastníků</i>	0 Kč
	<i>Stravování a ubytování účastníků</i>	0 Kč
Náklady na učební texty		2 000 Kč
z toho	<i>Příprava, překlad, autorská práva apod.</i>	0 Kč
	<i>Rozmnožení textů a podkladů do workshopů – počet stran dle počtu účastníků (cca 20 stran na osobu): část černobílý, část barevný tisk; jednorázové pomůcky (papíry, fixy, magnety apod.).</i>	2 000 Kč

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

Režijní náklady		
z toho	<i>Stravné a doprava organizátorů</i>	Zajistí škola
	<i>Ubytování organizátorů</i>	Zajistí škola
	<i>Poštovné, telefony</i>	Zajistí škola
	<i>Doprava a pronájem techniky</i>	Zajistí škola
	<i>Propagace</i>	Zajistí škola
	<i>Ostatní náklady – občerstvení v průběhu celodenního semináře</i>	Zajistí škola
	<i>Odměna organizátorům</i>	Zajistí škola
Náklady celkem		34 250 Kč
Poplatek za 1 účastníka (při počtu 25 účastníků)		Dle možností školy hradit vzdělávací program z vlastních prostředků (přibližně 1 370 Kč).

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MSMT
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

(VARIANTA B – KONÁNÍ NA MU JAKO AKREDITOVANÝ VZDĚLÁVACÍ PROGRAM DVPP):

Položka		Předpokládané náklady
Celkové náklady na realizátory/lektory		24 000 Kč
z toho	<i>Hodinová odměna pro 1 lektora (1 000 Kč na vyučovací hodinu včetně přípravy prezentace šité na míru účastnic a účastníků); včetně odvodů. Přítomnost realizátora 500 Kč/hod. x 16 hod. Lektor/-ka 1 000 Kč/hod. (nebo 500 výuka a 500 příprava) – celkem 7 témat, tzn. 16 hod. Pokud je realizátor zároveň lektorem, počítá se pouze jedna hodinová sazba, a to lektorská (zahrnující přípravu prezentace a podkladů pro cílovou skupinu).</i>	Lektorné: 1 000 Kč x 16 hod. = 16 000 Kč Realizátor: 500 Kč x 16 hod. = 8 000 Kč
	<i>Ubytování realizátorů/lektorů</i>	0 Kč
	<i>Stravování a doprava realizátorů/lektorů</i>	0 Kč
Náklady na zajištění prostor: pronájem seminární místnosti dle aktuálního sazebníku organizační složky MU (cca 1 500 Kč/hod. tzn. 16x)		24 000 Kč
Ubytování, stravování a doprava účastníků		7 000 Kč
z toho	<i>Doprava účastníků</i>	0 Kč
	<i>Stravování a ubytování účastníků (25 osob + 2 lektori + 1 realizátor – 28 x 250 Kč).</i>	0 Kč (Ubytování hradí účastníci sami); 7 000 Kč (Občerstvení)
Náklady na učební texty		2 000 Kč
z toho	<i>Příprava, překlad, autorská práva apod.</i>	0 Kč
	<i>Rozmnožení textů a podkladů do workshopů – počet stran dle počtu účastníků (cca 20 stran na osobu): část černobílý, část barevný tisk; jednorázové pomůcky (papíry, fixy, magnety apod.).</i>	2 000 Kč
Režijní náklady		10 381 Kč
z toho	<i>Stravné a doprava organizátorů</i>	-
	<i>Ubytování organizátorů</i>	-

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

	<i>Poštovné, telefony</i>	-
	<i>Doprava a pronájem techniky</i>	-
	<i>Propagace</i>	-
	<i>Ostatní náklady – správní režie FSS MU: dle aktuální platné sazby MU; pohybuje se standardně kolem 15 % z celkových nákladů, tzn. kalkulovat 15 % (8 500 Kč) plus 21 % DPH (1 881 Kč).</i>	10 381 Kč
	<i>Odměna organizátorům</i>	-
Náklady celkem		67 381 Kč
Poplatek za 1 účastníka (při počtu 25 účastníků)		cca 2 695 Kč

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

1.14 Odkazy, na kterých je program zveřejněn k volnému využití

Portál RVP: <https://ema.rvp.cz/>

Informační systém Masarykovy univerzity:

https://is.muni.cz/do/fss/SOCIOLOGIE/jak_na_rovnost_nasili_a_predsudky/metodika_programu/

Vzdělávací program *Jak na rovnost, násilí a předsudky* upozorňuje na rozšiřující nepovinné zdroje, které jsou chráněny autorskými právy. Dle § 31 odst. 1 písm. c) pro ilustrační účely ve vzdělávání je možné tyto nepovinné materiály využít (výhradně) pro vzdělávací účely.

Tento vzdělávací program, včetně všech příloh, podléhá licenci Creative Commons v režimu CC BY-SA (Uveďte původ – Zachovejte licenci). Dílo smíte sdílet a upravovat za podmínek, že bude uveden původ – tedy autorství této metodiky a jejích příloh. Svoje odvozená díla musíte vystavovat pod stejnou licenci jako původní dílo.

Podmínky licence jsou k dispozici zde: <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/cz/>.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

2 Podrobně rozpracovaný obsah programu

V této kapitole jsou představeny pracovní listy pro účastníky vzdělávacího programu *Jak na rovnost, násilí a předsudky*. Podle členění na tematické bloky a jednotlivá témata jsou pracovní listy formou odkazů přístupné ke stažení.

Pracovní listy jsou k dispozici [ke stažení zde](#).

Pracovní listy jsou určeny účastníkům a účastnicím (pedagogické veřejnosti) vzdělávacího programu *Jak na rovnost, násilí a předsudky*. Pracovní listy obsahují vždy podrobnější teoretické informace k danému tématu, hlavní koncepty, statistiky či výsledky výzkumů, které ilustrují fungování stereotypů a jejich dopady v rámci daného tématu. Dále jsou v pracovních listech představeny aktivity či praktická cvičení. Tyto aktivity si prochází účastníci a účastnice na semináři, aby mohli pod vedením zkušených lektorek a lektorů zažít na vlastní kůži, jak aktivita funguje. A poté ji mohou společně reflektovat, diskutovat možnosti a limity pro zařazení do vlastní výuky.

Program cílí a je nastaven na vyučující, ne na žáky a žákyně. Některá témata a aktivity lze pro úroveň druhého stupně ZŠ nebo pro úroveň SŠ snadno převzít a přímo použít ve třídě. Jiná zůstávají komplexní a příliš náročná (z hlediska předpokládaných rozvíjených znalostí a dovedností, z hlediska nároku na osobnostní a skupinovou zralost). Proto je nutná adaptace aktivit, kterou vyučující provádí v rámci standardního rozhodování při přípravě do výuky.

2.1 Tematický blok č. 1 S genderem na trh aneb veřejný muž a soukromá žena?

2.1.1 Téma č. 1 Jak na genderová studia? Jak rozumět genderu, tedy společenským očekáváním od žen a mužů, co je to genderový sociální řád?

[Pracovní list \(Šmídová\)](#)

2.1.2 Téma č. 2 Jsem normální? Sexualita a škola

[Pracovní list \(Jarkovská\)](#)

2.1.3 Téma č. 3 Genderově citlivá pedagogika a jazyk

[Pracovní list \(Labudová\)](#)

[Pracovní list \(Valdrová\)](#)

2.2. Tematický blok č. 2 Tudy cesta nevede

2.2.1 Téma č. 4 Násilí a gender

[Pracovní list \(Nedbálková\)](#)

[Pracovní list \(Nyklová\)](#)

[Pracovní list \(Bosá\)](#)

2.2.2. Téma č. 5 Vietnamská žákyně a romský žák: gender a etnicita ve škole. Intersekcionalita

[Pracovní list \(Souralová\)](#)

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MSMT
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

2.2.3 Téma č. 6 Gender, věk a nerovnosti v životním běhu

[Pracovní list \(Vidovičová\)](#)

2.2.4 Téma č. 7 Polarizace české společnosti: sociální struktura a nerovnosti

[Pracovní list \(Doseděl\)](#)

2.3 Všechny pracovní listy v jednom dokumentu

Pracovní listy (komplet) – po označení zatrhávacího kruhového políčka vlevo vedle názvu složky PRACOVNÍ LISTY lze vpravo zvolit menu *ZIP – stáhnout jako ZIP*.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

**MS
MT**
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

3 Metodická část

Metodická část je návodem pro realizátory (v roli lektorů/lektorek vzdělávacího programu). Zahrnuje pokyny, jak program realizovat, jaké jsou cíle jednotlivých tematických bloků, jakými metodami se pracuje, jaké pomůcky a didaktické materiály je potřeba připravit a jakými aktivitami je téma pro účastníky a účastnice zpracováno. Aktivity jsou členěny na evokační aktivity, aktivity uvědomění si významu informací a na aktivity pro reflexi.

Teoretické podklady a prohlubující texty k jednotlivým tématům jsou uvedeny v kapitole 5.

Výukový model E – U – R

V programu využíváme výukový model E – U – R = Evokace – Uvědomění si významu informací – Reflexe, jenž odráží tři fáze, ve kterých probíhá učení (více např. na webu kritickemysleni.cz). V textu v oddíle „Forma a bližší popis realizace“ tedy budeme uvádět přehled aktivit pro dané téma s úvodním velkými písmeny:

1. **E = evokace.** Evokace je první fází učebního procesu a dochází v ní k několika důležitým poznávacím aktivitám: účastníci a účastnice si samostatně a aktivně vybavují, co již o tématu vědí. Během evokace je důležité aktivizovat účastníky, kteří pod vedením lektora/-ky o tématu přemýšlejí a vyjadřují vlastní myšlenky, názory a zkušenosti spojené s tématem. Během evokace účastníci a účastnice zjišťují smysl předložené otázky či problému a stěžejním úkolem lektora/-ky je vzbudit vnitřní zájem účastníků/-nic o předložený problém.
2. **U = uvědomění si významu informací.** Během fáze uvědomění si významu informací se účastníci/-nice setkají s novými informacemi a myšlenkami: formou čtení článků, zhlédnutím filmu, poslechem přednášky, skupinovou aktivitou atd. Účelem je podnítit účastníky/-nice, aby sledovali porozumění novým poznatkům, aby hledali souvislosti mezi novými a již dříve osvojenými informacemi.
3. **R = reflexe.** Během reflexe účastníci/-nice třídí, sjednocují, vyhodnocují a systematizují vše nové, co se naučili. Reflexe také podporuje výměnu názorů mezi účastníky a účastnicemi. (Košťálová, 2007, s. 24–26)²

Program je navržen pro vzdělávání dospělých. Aktivity programu lze provádět kompletně dle rozpisu programu, ale také lze vybírat pouze dle jednotlivých témat, případně se věnovat jen jediné vybrané aktivitě. Některé aktivity lze také použít do výuky na druhém stupni základních škol a na středních školách. Doporučujeme vždy vyhradit dostatek času na reflexi tématu a vedení reflexe s pomocí otázek, které vedou ke kritickému promýšlení předsudků a stereotypů tak, aby nedocházelo k jejich upevnování. V reflexi je možné používat stejné metody práce jako v evokaci (např. brainstorming, myšlenková mapa, volné psaní atd.³) a poté s účastníky/-nicemi výsledky porovnat.

² Košťálová et al, 2007 *Příručka I: Co je kritické myšlení (vymezení pojmu a rámce E – U – R)*. Praha: o. s. Kritické myšlení.

³ Podrobné návody, jak ve výuce pracovat se zmíněnými metodami, lze nalézt např. v metodice programu Škola pro udržitelný život. (Richterová, 2019) Dostupné z: <https://www.skolaprozivot.cz/Ke-stazeni.html> [cit. 2021-02-28].

3.1 Metodický blok č. 1: S genderem na trh aneb veřejný muž a soukromá žena? – 360 minut (8 vyučovacích hodin)

3.1.1 Téma č. 1 Jak na genderová studia? Jak rozumět genderu, tedy společenským očekáváním od žen a mužů, co je to genderový sociální řád? – 180 minut

Téma č. 1 garantovala a v pilotním projektu vyučovala doc. PhDr. Iva Šmídová, Ph.D., autorkou aktivity „Užitečné vynálezy“ je Mgr. Anna Babanová.

Forma a bližší popis realizace: přehled aktivit

- 1) E – Práce s fotografiemi: sběr povědomí skupiny o genderových tématech (20 minut)
- 2) U – Prezentace základních konceptů a diskuse – gender, pohlaví, genderová socializace, genderový sociální řád (20 minut)
- 3) U – Volba méně stereotypních povolání: Aktivita „Užitečné vynálezy“ (40 minut)
- 4) U – Aktivita pro vyučující i studující: Sexistická reklama (40 minut)
- 5) R – Závěrečná reflexe (60 minut)

Metody

Brainstorming nad fotografiemi, prezentace, skupinová diskuse, skupinová práce s fotografiemi z reklam, skupinová reflexe.

Pomůcky

flipchart, fixy, dataprojektor a plátno, materiály pro práci s fotografiemi (evokace, sada pro Sexistickou reklamu včetně pracovního listu), [kartičky k aktivitě Užitečné vynálezy](#) (strana 60–64), vytisknutá [kritéria sexistické reklamy](#) (strana 8), nadepsaný flipchart pro reflexi aktivity Sexistická reklama.

Podrobně rozpracovaný obsah včetně cíle semináře

Cílem semináře s vyučujícími na školách je:

- Představit základními pojmy: gender, genderové role, genderová socializace, genderové univerzum aj.
- Položit si otázky: kam všude se ve společnosti gender promítá?
- Projít si aktivitami, které je možné použít při práci se studujícími ve škole.
- Diskutovat cíle při výuce genderových témat, klást otázky, zvyšovat citlivost na projevy genderových stereotypů, vzájemně se inspirovat v komunitě vyučujících z praxe a lektorů/lektorek.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

1) E – Práce s fotografiemi: sběr povědomí skupiny o genderových tématech (20 minut)

Lektor/-ka rozdělí účastníky/účastnice do pěti až sedmi skupin. Každá skupina si vybere jednu fotografii, se kterou bude pracovat (sadu tematických fotografií si lektori a lektorky předem sami připraví dle vlastních preferencí a expertního zaměření v oblasti nerovností, předsudků a rovnosti). K dispozici mějte připraveno celkem 7 fotografií, každá skupina si vybere jednu společnou do skupiny a o té pak diskutuje.

Lektor/-ka fotografie rozdává vytisknuté barevně, do každé skupiny jednu fotografii. Při následné diskusi lektor/-ka fotografie promítne na plátno proto, aby si diskutovanou fotografii mohli prohlédnout všichni.

Skupina má za úkol popsat, co na obrázku vidí a jaké asociace na téma gender členky a členové skupiny mají v návaznosti na zobrazení z fotografie. Diskuse se otevírá otázkou: **co vás k fotografii napadá z hlediska rovnosti, násilí a předsudků?**

Práce ve skupině trvá přibližně 5 minut. Poté lektor/-ka vyzve jednu osobu z každé skupiny, aby shrnula, co diskuse ve skupině přinesla. Lektor/-ka zaznamená na flipchart asociace vzniklé ze skupinové práce. Poté lektor/-ka přejde k prezentaci základních pojmů a zároveň poukazuje na body, které jsou zaznamenány na flipchartu.

2) U – Prezentace základních konceptů a diskuse – gender, pohlaví, genderová socializace, genderový sociální řád (20 minut)

Lektor/-ka promítne a okomentuje prezentaci⁴, která pojmenovává a prohlubuje otázky a problémy spojené s genderovým sociálním řádem. Například:

- Je naplňování genderu otázkou individuální volby?
- Je genderová rovnost totéž co stejnost?
- Je jazyk genderově neutrální? A může to být problém?
- Jak pěstovat citlivost k genderové nerovnosti?

Následují ukázky z výzkumů:

ŠMÍDOVÁ, Iva, 2016. *No Room for Balancing: Mothers and Professors in Czech Maternity Hospitals. Intersections EEJSP*. Budapest: Hungarian Academy of Sciences, roč. 2, č. 3, s. 42–60. ISSN 2416-089X.

ŠMÍDOVÁ, Iva, 2015. *Invisible Lady Doctors and Bald Femininity: Professional Conference in Czech Reproductive Medicine. Sociální studia*. Brno: Masarykova univerzita, roč. 12, č. 1, s. 31–52. ISSN 1214-813X.

⁴ Lektor/ka se při přípravě prezentace může inspirovat [prezentací](#) vytvořenou v rámci realizace vzdělávacího programu. K přípravě prezentace je vhodné použít konceptuální informace z kapitoly 5.1.1.

3) U – Volba méně stereotypních povolání: Aktivita „Užitečné vynálezy“⁵ (40 minut)

Cílem aktivity je odhalit předsudky, které si lidé vytvářejí o ženách v oblasti autorství, objevitelství, vědy a techniky. Dále si účastnice a účastníci vyhledávají informace na internetu (mohou trénovat i v cizím jazyce).

Práce probíhá v malých skupinách, závěrečná diskuse pak v celé skupině.

Průběh aktivity:

1) Aktivita je zaměřena na odhalení genderových předsudků, kvůli kterým vnímáme oblast technologie a vědy především jako doménu mužů. Je nutné, aby účastnicím a účastníkům po celou dobu aktivity nebylo prozrazeno, že autorkami všech vynálezů jsou ženy.

Aktivitu můžeme uvést dvěma otázkami v tomto pořadí: Znáte nějaké vynálezce? Znáte nějaké vynálezky? Velmi pravděpodobně účastníci/-nice uvedou několik jmen mužů-vynálezců, ale budou velmi váhat v případě žen-vynálezkyň. Toto nekomentujeme, rovnou přejdeme k práci s kartičkami.

2) Rozložíme deset kartiček s obrázky vynálezů a požádáme účastníky/-nice, aby kartičky nějakým způsobem okomentovali. Přitom se jich ptáme například: „Kdo podle vás vynalezl tyto předměty?“ (skupina může například chtít komentovat, zda se jedná o „mužské“ nebo „ženské“ vynálezy), „Mají vynálezy něco společného?“ (můžeme se společně zamýšlet nad tím, zda vynálezy považujeme za užitečné, potřebné v každodenním životě apod.).

Do diskuse bychom neměli zasahovat s jedinou výjimkou: pokud primárně účastníci/-nice nezvolí genderové hledisko, požádáme, aby se zamysleli také nad tím, jakého pohlaví jsou autoři vynálezů.

Výsledky diskuse zapíšeme na tabuli, abychom se k tomu mohli na konci aktivity vrátit.

3) Jednotlivci nebo dvojice si vylosují jednu z deseti kartiček s anglickým popisem vynálezu. Popis vynálezu přiřadí ke správnému obrázku vynálezu (jde i o jazykový trénink).

4) Nyní položíme otázku: Dokázal/-a bys na internetu zjistit, jak zní celé jméno člověka, který vynalezl věc na tvé kartičce? Až účastníci/-nice zjistí celé jméno vynálezkyne, zapíšou ho na kartičku s obrázkem vynálezu.

5) Po skončení vyhledávání si celá jména vynálezkyň ověříme pomocí třetí sady kartiček, na nichž jsou portréty vynálezkyň a jejich jméno. Předpokládáme, že nastane určité překvapení, že autorkami všech vynálezů jsou ženy. Doporučujeme vrátit se k původním komentářům, které jsme zapsali na tabuli. Následující otázky do diskuse jsou pouze orientační, protože bychom měli vycházet ze skutečných otázek, které vyvstávaly v průběhu práce s kartičkami.

- Překvapilo vás, že autorkami všech vynálezů jsou ženy?
- Proč jste u některých vynálezů tipovali autora muže a u jiných spíše ženy?
- Považujete všechny vynálezy za stejně užitečné? Pokud ne, které vynálezy vám připadají důležitější a které méně důležité?

⁵ Aktivita je inspirovaná prezentací Anny Babanové na pilotním workshopu v rámci přípravy a testování programu. Je modifikovaná pro střední školy z původního zdroje dle KOLÁŘOVÁ, Jitka (ed.), 2014. *Volba povolání bez předsudků: metodika projektového dne pro základní školy*. Praha: Gender Studies, s. 58–64. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/ministerstvo/prirucka-volba-povolani-bez-predsudku> [cit. 2021-02-28].

- Proč se ve škole učí především (či dokonce výhradně) o vynálezcích mužích? Napadá vás, co by se s tím dalo udělat?
- Znáte nějaké české vynálezkyň? Kde by se o nich daly najít nějaké informace?
- Jak se člověk může stát vynálezcem/vynálezkyň?
- Odkud berou vynálezci a vynálezkyň nápady pro své bádání?

Reflexe z testování aktivity Užitečné vynálezy:

Zapojené skupiny si uvědomily, jak je genderovaný svět profesí, jak historie „trychtýřuje“ paměť a jak předsudečně předjímáme a očekáváme dělbu práce. Tedy jak sami děláme gender růžovo-modrým. Aktivita následně vedla ke sdílení později dohledaných zdrojů a příkladů žen, které ovlivnily veřejný svět. Viz například FB NKC Gender a věda: ženy vědkyně (Mezinárodní den žen vědě s hashtagem #mojeoblíbenavedkyne nebo rozhovory s vědkyněmi: <https://genderaveda.cz/nkc-gender-a-veda-bloguje/> [cit. 2021-02-28]), ale i jiné genderové biasy jako seriál „Jedna velikost nesedí všem“ (<https://genderaveda.cz/jedna-velikost-nesedi-vsem-dil-1/> [cit. 2021-02-28]).

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

4) U – Sexistická reklama (40 minut)

Cílem aktivity je přiblížit tematiku mediální reprezentace žen a mužů, ženství a mužství. Aktivita má vysvětlit, proč mohou být mediální reprezentace žen a mužů problematické a jak ovlivňují představy o ženách a mužích ve společnosti. V [Pracovním listu](#) (strany 3–6) lze najít podpůrné informace k tématu gender a média. Jedná se o tři základní témata: Působení reklamy, Genderové stereotypy a Mýtus krásy.

Po teoretickém představení tématu na základě podpůrných informací lektor/-ka rozdělí účastníky a účastnice do menších skupin k praktickému cvičení. Skupinám rozdává obrázky z [Pracovního listu](#) (strany 6 a 7) a otevře ve skupině diskusi na téma, co nám reklama sděluje o mužích, ženách a genderových vztazích.

Otázky do diskuse:

- Jaké kulturní představy o ženách a mužích (či jejich rolích) reklama produkuje? Odpovídají vámi vnímané realitě?
- Jaké je postavení mužů a žen v zobrazovaných reklamách? (rovné/nerovné)
- Jak je v reklamách zobrazováno tělo a jaký je jeho vztah k inzerovanému produktu?
- Jaké kulturní představy o ženách a mužích (či jejich rolích) reklama produkuje? Odpovídají vámi vnímané realitě?
- Jak byste se cítili v roli vyobrazené postavy?

Po několika minutách diskuse rozdejte do skupin také seznamy kritérií sexistické reklamy (viz [Pracovní list](#), s. 8) a nechte účastníky/-nice přiřazovat jednotlivé body kritérií k dříve rozdaným reklamám. Poté ať každá skupina krátce představí výsledky práce s kritérii, popř. názory, které se ve skupině objevovaly. Následovat by měla širší diskuse nad jejich vnímáním reklam. Inspirovat se můžete otázkami:

- Zamyslete se nad níže uvedenými kritérii sexistické reklamy a zkuste přiřadit jednotlivé body k vybraným reklamám.
- Jaké dopady na individuuum i společnost mohou mít podobná vyobrazení, běžná ve veřejném prostoru?
- Zamyslete se nad podobnými příklady reklam ve vašem okolí a uveďte příklady vyobrazení, která mohou být v souladu s níže uvedenými kritérii.

Reflexe aktivity Sexistická reklama: Lektor/-ka připraví na flipchart následující sdělení a nechá pod každým místem na nalepení post-it papírků. Lektor/-ka vyzve účastníky/-nice, aby si vzali dva papírky a umístili je k následujícím sdělením: Dozvěděl/-a jsem se něco nového; Reklamy jdou mimo mne; Zajímá mne, co s tím mohu dělat; Jak se vůči sexismu v reklamách a běžné konverzaci ohradit?

Účastníci a účastnice umístí papírky (post-it) ke sdělení, která jsou napsaná na flipchartu. Dobrovolně mohou své volby okomentovat.

5) R – Závěrečná reflexe (60 minut)

Celková reflexe tématu nabízí prostor pro zúčastněné pedagogy a pedagožky, ve kterém mohou společně ve skupině diskutovat své zkušenosti z praxe.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Reflexi lektor/-ka otevírá otázkami:

- Jak se vám ve výuce daří pracovat s tématem genderových stereotypů?
- S jakými překážkami pro naplňování rovnosti se při výuce setkáváte na své škole?
- Jak se genderová dělba práce promítá ve vaší škole? Chtěli byste na tom něco změnit?
- Jak se do mé pedagogické práce promítá směřování dívek a chlapců do různých profesí?
- Dokážu podpořit své žáky/žákyně a studující pro volbu genderově netradičních oborů?

Na seminářích, které testovaly představené téma a s ním spojené aktivity, zazněly např. tyto zkušenosti:

- Běžný je esencializující přístup k genderu, podpořený např. důrazem na „vrozenou mateřskou lásku“ – v diskusi se objeví příklady jiných životních cest.
- Černobílé vidění (ružovo-modrý svět) je doplněno a rozostřeno pestrými životními i pedagogickými zkušenostmi s ohledem na věk, místo bydliště, rodinnou trajektorii, sexualitu a sebezpětí, zkušenost s násilím, předsudky apod.
- Vysoká míra konzervativních představ o dělbě práce (v soukromé i veřejné sféře) a obtíže vést diskusi např. na církevních školách, zároveň velký hlad a jistá otevřenost téma probrat (Istanbulská úmluva, #MeToo).
- Zkušenost, že studující téma baví, dotýká se jich.
- Sdílení dobré praxe: co v hodinách fungovalo a kdy, na co naopak hledáme pomůcky a návody.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

3.1.2 Téma č. 2 Jsem normální? Sexualita a škola – 90 minut

Téma č. 2 garantovala a v pilotním projektu vyučovala Mgr. Lucie Jarkovská, Ph.D.

Forma a bližší popis realizace: přehled aktivit

1. E – Patří sexualita do školy? (10 minut) – Otevření otázky: Proč implementovat téma sexuality do školního prostředí?
2. U – Presentace příkladu: Sex v hodině fyziky? (25 minut): Příklad situace, kdy studující dívky zaslaly mladému vyučujícímu sexuálně podbarvený text úkolu. Bylo to míněno jako žert, ale zůstává otázkou, co dál? Jak o žertu s dívkami hovořit? Jak a zda komunikovat tuto situaci s rodiči?
3. U – Práce ve dvojicích (15 minut): Pohled na vlastní školu a na to, jak je sexualita reflektována vedením škol a školními dokumenty. Co považujete za sexuální obtěžování? Je možná vlastní práce na formulaci pravidel, která poskytnou opěrné body pro menší či větší konflikty? Sdílení návrhů ve skupině.
4. U – Hra: Pořádek (25 minut)
5. R – Závěrečná reflexe (15 minut)

Metody

Práce s příkladem, prezentace, skupinová práce, skupinová hra, reflexe individuální (psaná), reflexe skupinová.

Pomůcky

flipchart, fixy, dataprojektor a plátno, post-it papírky a psací potřeby, kulaté nálepky dvou velikostí, pastelky či fixy na vybarvení.

Podrobně rozpracovaný obsah včetně cíle semináře

Cílem semináře s vyučujícími na školách je:

- Zamyslet se, v jakých podobách prostupuje sexualita do školního prostředí.
- Položit otázku: Jak citlivě a smysluplně přistoupit k tématu sexuality ve škole?
- Formulovat návrhy, jak by se mohly nastavit dokumenty instituce v otázkách sexuality.

1. E – Patří sexualita do školy? (10 minut)

Na úvod lektor/-ka položí otázky (napsané na flipchartu):

- Patří sexualita do školy? Do mateřské / základní / střední / na vysokou?
- Má se o ní mluvit? Jak a s kým?
- Má se nějak zohledňovat v pravidlech a fungování školy?
- Měli by o ní něco vědět vyučující?

Účastníci/-nice individuálně napíší argumenty pro nebo i proti na post-it papírky a nalepí je na společný flipchart. Poté s lektorem/-kou projdou sesbírané argumenty. Zásadní argumenty zapíše lektor/-ka na tabuli.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

2. U – Presentace příkladu: Sex v hodině fyziky? (25 minut)

Lektor/-ka rozdává účastníkům a účastnicím vytisknutý materiál s popisem příkladu (viz [Pracovní list: Jsem normální? Sexualita a škola](#), s. 3–7).

Účastníci/-nice si ve dvojicích text přečtou a budou diskutovat příklad situace, kdy studující dívky zaslaly mladému vyučujícímu sexuálně podbarvený text úkolu. Bylo to míněno jako žert, ale zůstává otázkou, co dál? Jak o žertu s dívkami hovořit? Jak a zda komunikovat tuto situaci s rodiči? Každá dvojice má za úkol zpracovat vlastní návrhy pro řešení dané situace. Následuje sdílení v rámci skupiny.

3. U – Práce ve dvojicích: formulace pravidel pro vlastní školu (15 minut)

Práce s příkladem a diskuse účastníků/-nic o možnostech řešení vede k dalšímu kroku. Motivujeme skupinu, aby začala přemýšlet, jak by mohla mít jejich vlastní škola zpracována pravidla pro situace v kontextu sexuality. V prvním kroku položíme otázky:

- Jak je to na vaší škole?
- Jak je sexualita reflektována vedením školy a školními dokumenty?
- Jaká témata jsou pokryta v sexuální výchově?
- Co považujete za sexuální obtěžování?

Účastníci/-nice se rozdělí do dvojic. Následuje vlastní práce ve dvojicích na formulování pravidel, která poskytnou opěrné body pro menší či větší konflikty. Účastníci/-nice si zapíší návrhy formulací pro vlastní školu. A dále vyberou 1–2 formulace, které napíší na lístek a vhodí jej do krabice (sdílení návrhů bude tedy anonymní).

Lektor/-ka poté projde lístečky z krabice a shrne návrhy, které vznikly ze skupinové práce.

Lektor/-ka v případě potřeby může podpořit diskusi podpůrnými příklady a argumenty z [Pracovního listu](#) (viz kapitola 4.1.2).

4. U – Hra: Pořádek (25 minut)

Tuto aktivitu zařazujeme v případě zájmu skupiny o prohloubení v tématu vnímání sexuálních menšin. Hra nabízí paralelu kategorizace podle přidělených rozlišovacích znaků a zastoupení většiny a menšin, případů genderově nekonformních lidí či lidí s neheterosexuální orientací. Aktivita je navržena pro minimálně 12 účastníků/-nic.

Pomůcky: Kulaté nálepky dvou velikostí, pastelky na nabarvení nálepek.

Průběh hry: Účastníci/-nice se rozdělí následovně:

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

Barva	Počet účastníků 12	Počet účastníků 15	Počet účastníků 20
Žlutá	4	4	5
Malé zelené kolečko	3	3	4
Červená	2	2	3
Fialová	1	1	1
Půl bílá / půl červená	1	1	1
Bez nálepky	1	1	1
Mřížkování zelené	0	2	2
Půl žlutá / půl bílá + malé zelené kolečko uprostřed	0	1	1
Modrá	0	0	2

Instrukce pro začátek hry: Odted' během celé hry nesmíte mluvit. Zavřete oči a čekejte. Účastníci/-nice zavřou oči a lektor/-ka jim nalepí rozlišovací nálepky na čelo.

Instrukce: Otevřete oči a uspořádejte se.

Účastníci/-nice hledí na nálepky na čelech ostatních a začnou se shlukovat do skupin podle barev. Při testování aktivity se ukázaly následující tendence. Velké skupiny se rychle rozpoznají a spojí. Je zajímavé sledovat, co se děje s ostatními. Příslušníci velkých skupin obvykle začnou organizovat ty ostatní. Často mají tendenci spojit ty, kteří nejsou stejní, ale považují je za sobě blízké, například červenou a fialovou. Menšinová příslušníci se tak někdy ocitnou v jedné skupině, přestože mají různé nálepky. Je zajímavé sledovat, jak se skupiny uspořádaly. Zda stojí blízko sebe nebo daleko. Někdy, pokud je skupina soudržná a lidé mají silné sociální citění, vytvoří se kruh, v němž jsou lidé uspořádání podle barev. Osoba bez nálepky je někdy zmatená, stojí úplně stranou, někdy se snaží obracet na organizátory, že se stala chyba, že jí zapomněli dát nálepku, někdy na to, že nemá nálepku, začne upozorňovat někdo další. Je třeba zachovat mlčení. Lektor/-ka se zeptá, zda jsou všichni spokojeni s uspořádáním. Je možné, že někdo se ještě pokusí někoho někam přesunout. Lektor/-ka počká, až se změna vyjedná, a pak se znovu zeptá, zda jsou lidé spokojeni nebo ještě chtějí něco změnit. Takto až do chvíle, kdy už nikdo žádnou změnu nenárokuje.

Reflexe: Skupina se spojí, všichni se podívají na své nálepky. Potom lektor/-ka zahájí reflexi a skupina diskutuje o následujících otázkách:

- Jak jste se při hře cítili?
- Vidíte nějakou paralelu mezi tím, co se dělo během tohoto cvičení, a tím, co se ve společnosti děje vůči genderově nekonformním lidem a lidem s neheterosexuální orientací?

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MSMT
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Cvičení ukazuje, jak všudypřítomná a důležitá je v naší společnosti potřeba kategorizace a uspořádávání. Kritéria, na základě kterých máme tendenci lidi kategorizovat, mohou být různá: rasa/etnicita, sexualita, dosažené vzdělání atp. Tato tendence nám pomáhá orientovat se ve světě, ale může nás i omezovat, popřípadě vést k útlaku a násilí. „Většinovost“ je považována za normu a normalitu, a to často do té míry, jako by její příslušníci ani k nějaké skupině nenáleželi. V případě sexuality se to projevuje tak, že nemáme potřebu upřesňovat, že někdo je heterosexuál, ale zdůrazníme, že o někom víme, že je lesba nebo gay. Z hlediska redukce homofobie a genderově motivované šikany je dobré vést účastníky/-nice k uvědomění, že to, jaké jsou projevy naší sexuality nebo genderové identity je jen střípkem v tom, jací jsme, kým se cítíme být. Jsou to společenské poměry a normy, které způsobují, že právě tomuto znaku je věnována velká pozornost. Společenská atmosféra pak také určuje to, zda lidi, kteří nespádají do mainstreamu označíme za zajímavé, divné, deviantní nebo dokonce nebezpečné. Atmosféru vzájemnosti ve skupině/třídě můžeme posílit právě tím, že poukážeme na to, že kategorie normality není nic od přírody daného a že všichni se nějakým způsobem odlišujeme, nikdo nejsme „normální“.

5. R – Závěrečná reflexe (15 minut)

Celková reflexe tématu nabízí prostor pro zúčastněné pedagogy a pedagožky, ve kterém mohou společně ve skupině diskutovat své zkušenosti z praxe.

Reflexi lektor/-ka otevírá otázkami:

- Jak se vám ve výuce daří pracovat s tématem sexuality a sexuálního obtěžování?
- Jak můžete ve své výuce doplnit témata respektu k různým podobám genderových identit?
- S jakými překážkami v tématech sexuální výchovy či prevence sexuálního obtěžování se při výuce setkáváte?

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

**MS
MT**
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

3.1.3 Téma č. 3 Genderově citlivá pedagogika a jazyk – 90 minut

Téma č. 3 garantovala a v pilotním projektu vyučovala Mgr. Zuzana Labudová, Ph.D., autorkou aktivity „Převrácený svět“ je Jana Valdřová, Ph.D.

Forma a bližší popis realizace: přehled aktivit

1. E – Diskuse a prezentace: Kdo má lepší známky a proč? (30 minut)
2. U – Převrácený svět (30 minut)
3. R – Závěrečná reflexe (30 minut)⁶

Metody

Skupinová diskuse, prezentace, práce s příběhem.

Pomůcky

tabule/flipchart, dataprojektor, počítač, plátno, psací potřeby.

Podrobně rozpracovaný obsah včetně cíle semináře

Cílem semináře s vyučujícími na školách je:

- Diskutovat postoje k dívkám a chlapcům v prostředí školy a prostor i fungování školy genderovou optikou.
- Reflektovat průběh socializace v předškolním věku u dívek a chlapců.
- Diskutovat genderovou dělbu práce na příkladu. Naučit se rozeznat genderově neutrální a genderově zatíženou komunikaci.

1. E – Diskuse a prezentace: Kdo má lepší známky a proč? (30 minut)

Téma genderově citlivé pedagogiky zahájíme moderovanou diskusí. Lektor/-ka postupně klade otázky a zaměřuje pozornost účastníků a účastnic. Vede je k reflexi vlastních postojů k dívkám a chlapcům a nastoluje možnosti práce s genderovými stereotypy ve škole.

První krok: diskuse s vyučujícími o tom, zda lepších výsledků ve škole dosahují dívky nebo chlapci, případně proč tomu tak je.

Druhý krok: hledání opačných příkladů – dívky, kterým učení nejde, a chlapci, kteří excelují – diskuse o tom, zda tyto příklady popírají představy z prvního kroku.

Třetí krok: diskuse o tom, čím to může být. Moderace diskuse (Jak a s čím jste si hráli, než jste šli do školy? Jaké hračky vám dávali rodiče? Jaké aktivity jste dělali s rodiči, na jaké kroužky jste chodili? Jaké dětské knihy jste četli? Byli hrdinové a hrdinky výhradně ženy, výhradně muži nebo obojí?).

⁶ V metodické části najdete rozšiřující aktivitu s názvem „Jak barevný bude tvůj svět“.

Čtvrtý krok: diskuse na téma, zda lze vysledovat nějakou souvislost mezi hrami a aktivitami dívek a chlapců v předškolním věku a genderovou nerovností ve školní úspěšnosti. Jaké může mít genderová socializace (učení dětí, jak obstát ve společenské roli příslušející jejich pohlaví) dopady na chování a učení dívek a chlapců ve vašich třídách?

Hlavní argument: hry podporované rodinou a společností u dívek (zejména pečovatelské hry a hry na domácí práce) směřují k pečovatelské činnosti v soukromé sféře, zatímco hry podporované u chlapců (stavění podle návodu, autodráhy, bojové hry) podporují systematické myšlení, prostorovou představivost, výkon, tedy charakteristiky, které jsou typické pro veřejnou sféru. Stereotypně pojatá (= genderově necitlivá) výchova a vzdělávání v předškolním věku může ve výsledku působit, že zpočátku shodné dispozice nejsou využívány u obou pohlaví stejně, což vede k rozdílům mezi dívkami a chlapci ve vzdělávacím procesu.

Cíl aktivity: není nutné dojít k jednoznačnému závěru, cenná je už diskuse nad faktory genderové socializace, které vnímáme jako biologické nebo společenské, a uvědomování si vlastních postojů.

2. U – Převrácený svět (30 minut)

Cílem aktivity *Převrácený svět* je společně ve skupině diskutovat genderovou dělbu práce. Lektor/-ka rozdá všem účastníkům/účastnicím vytisknutý text příběhu. Všichni si text přečtou a označí v textu projevy, zájmy a výpovědi, které považují za genderově neutrální.

Pondělí ráno, sedm třicet: rodina Nováková sedí u snídani. Pan Novák pobíhá mezi stolem a pracovní plochou, aby obsloužil své blízké – všichni přece spěchají! Paní Nováková je zabraná do četby ranního tisku. Nechce se nechat rušit; těch pár vzácných minut klidu si před náročným pracovním dnem nehodlá nechat ujít.

Martina a Patrik se rozespale přiloudají ke stolu. Pan Novák nalévá dětem čaj, manželce kávu a maže chleby. Čtrnáctiletý Patrik protestuje: „Nedávej mi tak moc marmelády! Nevidíš, že musím hubnout? Z marmelády se tloustne a mám z ní akné! A vůbec, příště chci něco dietního, třeba netučný tvaroh!“

Otec si zdaleka nemyslí, že by Patrik měl hubnout: „Nepřeháníš trochu? Kdes to vzal, že máš mít ve čtrnácti dietu?“ Třináctiletá Martina pohrdavě poznamená: „Pche, tyhle klučičí kecý. Pořád dokola to samé – diety, vlasy, oblečení.“ Patrik pohotově odsekne: „No jasně, a ty máš v hlavě zas jen ten svůj hloupý fotbal!“

„Teď toho mám dost!“, okřikne děti matka. „To si nemůžu ani dočíst ty noviny? Máte ponětí, jak náročný den mě čeká?“ Pan Novák se snaží uklidnit napětí, ale Martina využije situaci: „Mimochodem, fotbal – potřebuji nové kopačky. Hned. Ty staré jsou nemožné.“ Patrik se přidá: „A já nové tričko. To moje oblíbené jsi mi zabarvil v pračce, tati! Už se v něm nemůžu nikde ukázat!“

„Jasně, bez dobrých kopaček z tebe nebude špičková fotbalistka,“ poznamená matka přes okraj novin. „No dobře, vyjasníme si to večer, teď už musím do práce.“ Složí noviny, oblékne si sako, letmo políbí manžela a seběhne do garáže k autu.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Také děti si pospíší na autobus. Pan Novák uklidí nádoby po snídani, utře stůl a pak se i on vydá na cestu do práce.

Pokyny k diskusi:

Lektor/-ka položí otázku: Proč se text jmenuje Převrácený svět a co znamená otazník v názvu textu? Znáte některé zde vylíčené situace nebo dialogy z reálného života?

Lektor/-ka rozdělí účastníky/účastnice do menších skupin (3 až 5 osob) a zadá jim následující otázky:

1. Sestavte pořadí rolí podle jejich „převrácenosti“.
2. Zdůvodněte své pořadí a debatujte o tom, které projevy, zájmy a výpovědi považujete za genderově neutrální. Shodli jste se s ostatními? O čem případná shoda vypovídá?

Jednotlivé skupiny (např. prostřednictvím svého zástupce/zástupkyně) prezentují krátce své odpovědi.

3. R – Závěrečná reflexe (30 minut)

Celková reflexe tématu nabízí prostor pro zúčastněné pedagogy a pedagožky, ve kterém mohou společně ve skupině diskutovat své zkušenosti z praxe.

Reflexi lektor/-ka otevírá otázkami:

- Jak se vám ve výuce daří pracovat s tématem genderových předsudků?
- Jaké projevy rozdílné socializace dívek a chlapců pozorujete u svých žáků/žákyně, studujících? A jak můžete přispět k posílení rovnosti ve svém působení ve třídě?
- Jaké byly vaše zkušenosti a poznatky z aktivity Převrácený svět? Jakými konkrétními kroky lze v životě školní třídy nastavit rozdělení činností tak, aby odráželo rovnost a respekt?
- Celková reflexe témat 1–3 se provádí otázkou: Jaké souvislosti vidíte mezi genderem, jazykem a životem ve škole? S pomocí post-it lepicích papírků účastníci a účastnice napíší 1–3 nejdůležitější body a nalepí je na společný flipchart. Lektor/-ka je poté prochází a okomentuje.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MSMT
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

3.2 Metodický blok č. 2 Tudy cesta nevede – 360 minut (8 vyučovacích hodin)

3.2.1 Téma č. 4 Násilí a gender – 120 minut

Téma č. 4 garantovala a v pilotním projektu vyučovala doc. PhDr. Kateřina Nedbálková, Ph.D., kontextuální informace k tématu zpracovala Bc. Michaela Řepová.

Forma a bližší popis realizace: přehled aktivit

1. E – Brainstorming: Účastníci/-nice vyjmenovávají různé podoby násilí, které si dokáží vybatvit. Seznámí se s definicí násilí WHO. (20 minut)
2. U – Skupinová práce: Mýty a realita domácího násilí (30 minut)
3. U – Moc ve vztahu a v interakci (20 minut)
4. R – Závěrečná reflexe workshopu (50 minut)

Metody

Brainstorming, skupinová diskuse, formulace argumentů při posuzování předložených tvrzení, prezentace názorů a zjištění získaných ve skupinové práci, reflexe a sdílení pocitů a zkušeností z pedagogické praxe.

Pomůcky

flipchart, fixy, předepsaná definice násilí dle WHO na tabuli či flipchartu, vytisknuté teze o domácím násilí na proužcích papíru, menší papírky formátu post-it, krabice či klobouk na sběr anonymní zpětné vazby.

Podrobně rozpracovaný obsah včetně cíle semináře

Cílem semináře s vyučujícími na školách je:

- Otevřít téma genderově podmíněného násilí.
- Zaměřit pozornost na to, kde všude se setkáváme s genderově podmíněným násilím: násilí na veřejnosti, násilí na lidech neheterosexuální orientace, násilí na ženách na veřejnosti, násilí v kyberprostoru, násilí v soukromé sféře – domácí násilí, sexuální násilí.
- Otevřít téma partnerské vztahy mladých lidí a násilí.

1. E – Brainstorming: Co si představíte, když se řekne násilí? (20 minut)

Lektor/-ka vyzve účastníky/-nice otázkou: Co si představíte, když se řekne násilí? Vše, co zazní, запиše lektor/-ka na tabuli/flipchart.

Lektor/-ka se pokusí se skupinou shrnout základní charakteristiky, které byly formulovány na tabuli.

Dále lektor/-ka pokračuje položením druhé otázky: Zkuste se zamyslet nad tím, mezi kým se násilí děje (muž na muži, muž na ženě, dospělý versus děti, starší lidé versus mladší lidé, osoby heterosexuální versus osoby homosexuální apod.), v jakém prostoru se děje (doma, na veřejnosti apod.) a proč se děje. Pokud vás napadne něco, co ještě není na papíře, můžete to doplnit.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Na konci účastníkům/-nicím představíme jednu z možných definic násilí a porovnáme ji s výsledky brainstormingu:

Světová zdravotnická organizace (WHO): Násilí je „záměrné použití nebo hrozba použití fyzické síly proti sobě samému, jiné osobě nebo skupině či společnosti osob, které působí nebo má vysokou pravděpodobnost způsobit zranění, smrt, psychické poškození, strádání nebo újmu.“⁷

2. U – Skupinová práce: Mýty a realita domácího násilí (30 minut)

Cílem aktivity je porovnání představ a mýtů spojených s domácím násilím a skutečností a uvést kontextové informace v podobě příkladů a aktuálních statistik. Jde také o to zasadit problém domácího násilí do souvislostí dalších typů násilí (na veřejnosti, v kyberprostoru apod.).

Lektor/-ka rozdělí účastníky/-nice do skupin po čtyřech a dá každé skupině k prodiskutování jedno či dvě z následujících tvrzení o domácím násilí (bez faktického doplnění). Účastníkům/-nicím se nepředstaví jako mýty, ale jako teze o domácím násilí. Účastníci/-nice mýty proberou nejprve během deseti minut ve skupinkách (lektor/-ka jednotlivé skupinky obchází a diskusi pozoruje či povzbuzuje a rozvíjí, pokud je třeba).

Tvrzení o domácím násilí:⁸

Domácí násilí se vyskytuje pouze v sociálně slabších vrstvách.

Pravda: Domácí násilí se týká všech lidí bez ohledu na jejich sociální postavení, vzdělání, rasu či náboženství.

Příčinou domácího násilí je alkoholismus partnera.

Pravda: Alkoholismus není příčina a ani omluva domácího násilí.

Situace nemůže být tak vážná, jinak by násilnou osobu její partner opustil.

Pravda: Násilné osoby svým partnerům vyhrožují, že v případě odchodu ublíží jejich dětem nebo jim. Zůstávají tedy ze strachu, z důvodu finanční a materiální závislosti (společný byt), ale nikdy ne proto, že by s násilnou osobou souhlasili.

Domácí násilí je chybou ohrožené osoby, vinu nelze svalovat pouze na stranu osoby násilné.

Pravda: Provokace, ať už skutečná či smyšlená, opakované násilí neomlouvá. Za násilné chování je vždy plně odpovědná pouze násilná osoba.

Lze na první pohled rozeznat, kdo je ohroženou osobou a kdo osobou násilnou.

⁷ Dostupné z: https://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/en/summary_en.pdf [cit. 2021-02-28].

⁸ Dostupné z: <https://www.persefona.cz/myty-a-realita-domaci-nasili> [cit. 2021-02-28].

Pravda: Násilí je velmi dobře ukryto za zdmi domova. Násilná osoba se často svému okolí jeví jako osoba sympatická. Ohrožená osoba se za svoji situaci stydí, proto se s ní většinou odmítá komunikovat.

Domácí násilí je okrajová záležitost, která se vyskytuje jen zřídka.

Pravda: Jedná se o velmi častý negativní jev. Statistiky uvádějí, že domácí násilí zažilo 38 % žen.⁹

Domácí násilí jsou spíše hádky, tzv. „italské manželství“.

Pravda: Je nutné odlišit hádku, kdy stojí proti sobě dva jedinci ve stejné (jakoby partnerské) pozici, a domácí násilí, kde na jedné straně stojí vystrašená ohrožená osoba a proti ní osoba násilná.

Lektor/-ka vyzve zástupce/-kyni každé skupiny, aby představila jejich názory. Lektor/-ka také přečte skutečnost.

Lektor/-ka může nabídnout informace pro oběti násilí (viz metodická část, kapitola 5.2.1) a také diskutovat téma, co dělat, když se účastníci/-nice dozví o násilí ve své rodině či mezi přáteli.

V návaznosti na téma sexuality ve škole (viz kapitola 3.1.2 Sexualita a škola) lektor/-ka upozorní skupinu na to, jak se promítají genderové mocenské vztahy do prostor a vztahů ve škole, a následně s ní na toto téma diskutuje. Dále připomene, že sexuální obtěžování je také formou násilí. Může pokračovat diskusí o tom, co účastníci/účastnice považují za sexuální obtěžování. A co je za sexuální obtěžování považováno organizacemi, které se na toto téma zaměřují.¹⁰

3. U – Moc ve vztahu a v interakci (20 minut)

Lektor/-ka rozdělí účastníky/-nice do dvojic, kdy ve dvojici jeden sedí na židli, druhý stojí přímo před ním. Každý si připraví krátký text, který zná z paměti (např. jednoduchou básničku, zkratka cokoli, na co si vzpomene). Až mají všichni vybrán text pro svůj monolog, může aktivita začít. Stojící osoba se dívá na druhého ve dvojici a říká svůj text. Sedící poslouchá. Oba se na sebe dívají.

Potom se účastníci/-nice vymění, sedící stojí, stojící si sedne. Sedící říká z paměti text (stejný nebo jiný, nejde o to, co se říká, ale z jaké pozice, kdo mluví). Poté oba stojí proti sobě a jeden mluví, druhý poslouchá. Celé cvičení opakuje dvojice šestkrát, aby každý zkusil každou pozici (stát nad a mluvit/nemluvit, sedět pod a mluvit/nemluvit, stát na stejné úrovni a mluvit/nemluvit).

Nakonec účastníci/-nice reflektují v kruhu to, jak se cítili, co jim bylo nepříjemné, co jim nejvíc vyhovovalo, čeho si všímali. Lektor/-ka se snaží přimět účastníky/-nice k tomu, aby si všímali toho, jak jejich prožívání situace mohlo souviset s fyzickou pozicí, kterou zaujímali. Lektor/-ka se dopodrobna

⁹ Pro práci pedagogů a pedagožek ve školách je také důležité si uvědomit, že domácí násilí významně dopadá také na děti v rodině, které jsou svědky násilí v rodině. Ve 45,2 % případech domácího násilí mezi partnery bylo svědkem i dítě (dětí). Více viz webová stránka organizace Persefona: *Děti, svědci domácího násilí, jsou také jeho oběťmi*, dostupné z: <https://www.persefona.cz/myty-a-realita-domaci-nasili> [cit. 2021-02-28].

¹⁰ Například Konsent či proFem.

doptává na pocity účastníků/účastnic. Pokud někdo řekne, že se cítil špatně, ptáme se proč, případně, co by mohlo jeho pocit změnit a podobně.

Na konci workshopu lektor/-ka sdělí účastníkům/-nicím, které organizace v jejich okolí poskytují pomoc obětem násilí. Může je odkázat na nejbližší intervenční centrum¹¹ na některou z neziskových organizací, případně na linku pomoci pro osoby ohrožené domácím násilím (DONA). Využít mohou také pomoc výchovných poradců a poradkyň přímo na školách a krizové služby pro děti.

Užitečné jsou podklady a dokumenty Výboru pro prevenci domácího násilí a násilí na ženách Rady vlády ČR zde:

https://www.vlada.cz/cz/ppov/rovne-prilezitosti-zen-a-muzu/prevence_domaciho_nasili/vybor-pro-prevenci-domaciho-nasili-a-nasili-na-zenach-121940/ [cit. 2021-02-28].

Klíčový je také dokument Akční plán prevence domácího a genderově podmíněného násilí na léta 2019–2022:

<https://www.vlada.cz/assets/ppov/rovne-prilezitosti-zen-a-muzu/dokumenty/AP-DN---grafikaFINAL.pdf> [cit. 2021-02-28].

Téma násilí lze ve školním prostředí otevírat v rámci tématu stereotypů v partnerských vztazích. V [pracovním listu Moniky Bosé](#) jsou uvedeny rozšiřující aktivity právě na téma vztahů. Genderová rovnost je zde chápána jako prevence genderově podmíněného násilí. Aktivity nesou názvy *Vztah jako domek, Seznamka a Dívky a chlapci v časopisech*.

Další možnosti práce na tématu genderově podmíněného násilí najdete v [pracovním listu Blanky Nyklové](#) (příklady groomingu a sekundární viktimizace).

4. R – Závěrečná reflexe (50 minut)

Vzhledem k citlivosti tématu násilí volí lektor/-ka anonymní zpětnou vazbu.

Lektor/-ka požádá účastníky/-nice, aby na 2 či více malých papírů (formát post-it) napsali, co se jim na semináři líbilo, co nelíbilo, co se dozvěděli nového, jaký přístup se účastníkům/účastnicím v pedagogické praxi osvědčuje, co by chtěli v tomto tématu zpracovat jinak apod. Vyplněné papírky každý vhadzuje do velké nádoby (či klobouku), aby byla zpětná vazba anonymní.

K reflexi tématu se zaměřujeme na tyto otázky:

Jak o násilí učit v současné době? Jak násilí rozpoznat?

Jak posílit respekt k druhým a citlivost k násilí v pedagogické práci?

Sdílení postupu dobré praxe – jak se podařilo pomoci oběti násilí (ať už domácího násilí, vrstevnického násilí, šikany či sexuálního obtěžování atd.).

¹¹ Seznam intervenčních center naleznete zde: http://www.domaci-nasili.cz/?page_id=258 [cit. 2021-02-28]).

3.2.2 Téma č. 5 Vietnamská žákyně a romský žák: gender a etnicita ve škole. Intersekcionalita – 90 minut

Téma č. 5 garantovala a v pilotním projektu vyučovala doc. Mgr. et Mgr. Adéla Suralová, Ph.D.

Forma a bližší popis realizace: přehled aktivit

1. E – Kmeny a kořeny: získat přehled, jak účastníci/-nice rozumějí základním pojmům (gender, socioekonomický status, etnicita, víra, zdravotní stav, věk, sexuální orientace). (20 minut)
2. U – Každodenní znevýhodňování a znevýhodnění: Přemýšlet o znevýhodněních a procesech znevýhodňování, se kterými se lidé kolem nich setkávají. Účastníci/-nice přemýšlejí o jednotlivých osobách ve třech různých kontextech – ve vzdělávacím systému, na trhu práce a v sousedství. (30 minut)
3. U – Procházka s privilegii: Naučit se rozpoznávat „na vlastní kůži“, jak moc privilegia ovlivňují naše životy. (25 minut)
4. R – Závěrečná reflexe (15 minut)

Metody

Skupinová práce, prezentace zjištění, práce s fotografiemi, umístění na škále ve skupině, diskuse, reflexe.

Pomůcky

tabule/flipchart, fixy, 4 flipchartové papíry a fixy pro účastníky/-nice, sada vytisknutých fotografií (aktivita Každodenní znevýhodňování), sada vytisknutých papírků s charakteristikami imaginárních osob (aktivita Procházka s privilegii).

Podrobně rozpracovaný obsah včetně cíle semináře

Cílem semináře s vyučujícími na školách je:

- reflektovat nerovnosti mezi lidmi.
- uvědomit si vzájemné ovlivňování a posilování třídících znaků, které mohou způsobovat znevýhodňování a nerovnosti.
- diskutovat znevýhodnění a privilegia v různých kontextech.
- diskutovat znevýhodnění a privilegia v průběhu životního cyklu.
- sledovat prolínání koexistujících aspektů znevýhodnění.

Následující aktivity mohou navazovat na stručné seznámení účastníků/-nic s tematikou kumulujících se / násobných znevýhodnění a znevýhodňování. Nebo mohou sloužit jako odrazový můstek pro diskusi o faktorech (nebo stratifikačních činitelích), které v součinnosti ovlivňují naši pozici ve společnosti (ve vzdělávacím systému, na trhu práce atd.) i v interakcích s ostatními.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

1. E – Kmeny a kořeny (20 minut)

Lektor/-ka rozdělí účastníky/-nice do čtyř skupin. Účastníci/-nice ve skupině se mezi sebou domluví, kdo v jejich skupině bude kmen (jen jedna osoba) a kdo kořen (ostatní osoby).

Podstata metody spočívá v tom, že osoba, která zapisuje, se stává kmenem stromu. Ta má za úkol zaznamenat veškeré informace, které jí kořeny dodají. Tak jako kořeny dodávají stromu živiny.

Každý kmen obdrží velký kus papíru a barevný fix k zaznamenání odpovědí.

Ostatní členové a členky skupiny se totiž stávají kořeny, které se „rozlezou“ po učebně. Jejich úkolem je oslovit kořeny jiné skupiny a položit jim otázku, kterou mají na flipchartu své skupiny. Zároveň odpoví na jejich otázku nejlépe, jak dovedou. Kořeny se po rozhovoru vrací do své skupiny a svému „kmenu“ (zapisovateli/-ce) nadiktují odpověď, kterou zjistili.

Na závěr metody dojde ke sdílení zjištěných informací. Účastníci/-nice, kteří představovali ve své skupině kmeny, vezmou své papíry s otázkou a odpověďmi a celé skupině prezentují, co se jim podařilo zjistit. Lektor/-ka nekomentuje, zda jsou daná zjištění pravdivá či nepravdivá.

Otázky, které dostanou jednotlivé kmeny:

- Jak vypadá muslim a jak muslimka?
- Jak vypadá člověk se zdravotním hendikepem? Je hendikep vždy viditelný?
- Jak se pozná dítě z bohaté rodiny? A jak z chudé rodiny?
- Jak se pozná, že je dítě romského původu?

Lektor/-ka shrnuje získané charakteristiky. Směřuje pozornost k tomu, jak se daná kategorie projevuje na vzhledu osob, jaký mají životní styl, jaký je příjem jejich rodiny apod.

2. U – Každodenní znevýhodňování a znevýhodnění: práce s fotografiemi (30 minut)

Rozdělte účastníky/-nice do skupinek po cca 4 lidech. Každé skupině dejte jeden pracovní list s obrázky ([Příloha A je součástí Pracovního listu](#)). Vyzvěte je, aby si obrázky prohlédli a společně diskutovali následující otázky. Odpovědi budou následně prezentovány a diskutovány ve skupině.

1. Na základě čeho jsou jedinci, vyobrazení na fotografiích, znevýhodněni? Co je znevýhodňuje? Mohou být i zvýhodněni?
2. Představte si, že všichni tito jedinci žijí v České republice. Jak jsou znevýhodněni a znevýhodňování na následujících místech:
 - a. ve vzdělávacím systému (ve škole),
 - b. na trhu práce,
 - c. v sousedství při setkávání s jinými lidmi? (Příklad: Jak je osoba na obrázku 1 znevýhodněna ve vzdělávacím systému? Jak je osoba 1 znevýhodněna na trhu práce? Jak je osoba 1 znevýhodněna v prostředí sousedství, v kontaktu se sousedy, lidmi z okolí atd.?)
3. Vyberte si dvě osoby, které podle vás čelí podobnému znevýhodnění, a vysvětlete proč.
4. Vyberte si dvě osoby, které podle vás mají naprosto odlišnou zkušenost se znevýhodňováním, a vysvětlete proč.
5. Jaká by byla vaše pozice ve srovnání s vyobrazenými jedinci? V čem zažíváte znevýhodnění a znevýhodňování?

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Cílem této aktivity je přimět účastníky/-nice, aby přemýšleli o znevýhodněních a procesech znevýhodňování, se kterými se lidé kolem nich setkávají. Přemýšlí o jednotlivých osobách ve třech různých kontextech – ve vzdělávacím systému, na trhu práce a v sousedství (poslední s odkazem na sociální kontakty s dalšími lidmi, jako jsou sousedé, kolemdoucí, obyvatelé stejného prostoru). Kladte přitom důraz na to, že vyobrazení jedinci nečelí „pouze“ jednomu znevýhodnění, ale vícero – např. dívka na obr. 2 je znevýhodněná kvůli své etnicitě a genderu, pokud hledá zaměstnání v České republice. Znevýhodnění jde ruku v ruce se zvýhodněním. Zároveň tato dívka může být zvýhodněna ve vzdělávacím systému z toho důvodu, že panuje stereotyp asijských migrantů druhé generace jako těch, kteří míří vysoko a mají výborné školní výsledky. Nebo muž na obr. 3 je znevýhodněn kvůli zdravotnímu stavu, ale zároveň je zvýhodněn, protože je muž atd.

Zdůrazněte, že znevýhodnění neexistuje samo o sobě, ale že jedinci jsou podrobni znevýhodňování kvůli tomu, jaké jsou jejich znevýhodnění připisovány významy v daném kontextu. První otázka cvičení se ptá obecně na znevýhodnění. Zůstaneme-li u druhého obrázku, odpověď může být, že ve Vietnamu je tato dívka znevýhodněná proto, že je dívka (ne proto, že je Vietnamka). Druhá otázka již směřuje ke kontextu – s jiným kontextem se jiné aspekty identity jedince stávají znevýhodňujícími (v tomto případě etnicita).

3. U – Procházka s privilegii¹² (25 minut)

Cílem aktivity je naučit se rozpoznávat „na vlastní kůži“, jak moc privilegia ovlivňují naše životy. Zde uvádíme dvě verze této aktivity:

- První verze pracuje s reálnými charakteristikami účastníků/-nic, a je tedy hodně osobní. Doporučujeme proto zvážit, zda je v kontextu daného kolektivu vhodná a nepovede k dehonestaci některých účastníků/-nic. Pro práci skupiny je zásadní, aby lektori/-ky nastavili kroky vedoucí k posílení pocitu bezpečí. Mezi tyto kroky patří: dobrovolnost účasti na aktivitě, každý/-á hovoří jen za sebe, nemusím sdílet, pokud nechci, provedení debriefingu (lektor/-ka pomáhá skupině zpracovat emočně náročné situace, které aktivita mohla vyvolat).
- Druhá verze pracuje s imaginárními postavami, které účastníci/-nice mají pro tuto hru zahrát.

První verze – postup

Před začátkem aktivity určí lektor/-ka startovací čáru a cíl. Účastníci/-nice se postaví vedle sebe do řady na startovací čáru (pozor, za startovací čárou by měl být prostor, protože někteří budou „couvat“). Lektor/-ka postupně čte následující pokyny a účastníci/-nice se chovají podle pokynů – stojí, jdou o krok dopředu, o krok dozadu (kroky všech by měly mít stejnou délku).

Pokyny, které lektor/-ka postupně čte nahlas¹³:

1. Pokud jste bílý muž, udělejte krok dopředu.
2. Pokud máte nějaké zdravotní znevýhodnění (viditelné nebo skryté), udělejte krok dozadu.
3. Pokud jste vyrostl/-a ve městě (ne na vesnici), udělejte krok dopředu.

¹² Viz např.: [Privilege walk https://www.eiu.edu/eiu111/Privilege%20Walk%20Exercise-%20Transfer%20Leadership%20Institute-%20Week%204.pdf](https://www.eiu.edu/eiu111/Privilege%20Walk%20Exercise-%20Transfer%20Leadership%20Institute-%20Week%204.pdf) [cit. 2021-02-28].

¹³ Převzato a upraveno z: <https://www.eiu.edu/eiu111/Privilege%20Walk%20Exercise-%20Transfer%20Leadership%20Institute-%20Week%204.pdf> [cit. 2021-02-28].

4. Pokud jezdíte na dovolenou do zahraničí, udělejte krok dopředu.
5. Pokud je čeština váš mateřský jazyk, udělejte krok dopředu.
6. Pokud se alespoň jeden váš rodič narodil jinde než v ČR, udělejte krok dozadu.
7. Pokud doma máte více než 50 knih, udělejte krok dopředu.
8. Pokud máte vlastní pokoj, udělejte krok dopředu.¹⁴
9. Pokud jste se někdy cítil/-a znevýhodněn/-a kvůli svému náboženskému vyznání, udělejte krok dozadu.
10. Pokud si myslíte, že někdy zažijete nějakou formu diskriminace na základě pohlaví nebo původu, udělejte krok dozadu.

Tyto pokyny můžete libovolně upravovat podle složení skupiny a citlivosti daných témat pro skupinu (např. pokud jste z rozvedené rodiny, udělejte krok dozadu. Pokud jste někdy zažili násilí na základě genderu, udělejte krok dozadu apod.). Na konci aktivity by měli být účastníci/-nice rozmístěni různě daleko od cíle podle toho, kolik kroků vpřed a vzad učinili.

Druhá verze – postup

U druhé verze, která je citlivější k osobním charakteristikám účastníků/-nic, je postup shodný. Liší se v tom, že účastníci/-nice dopředu dostanou lístečky s popisem osob, které mají ztvárnit. Mírně se liší také pokyny vydávané lektorem/lektorkou).

Lístečky s popisem osob naleznete v [Pracovním listu](#) (viz kapitola 4.2.2).¹⁵

Pokyny, které lektor/-ka postupně čte nahlas:

1. Pokud jste se narodili na území jiného státu, než je ČR, udělejte krok dozadu.
2. Pokud jste se narodili v zemi západní Evropy, udělejte dva kroky dopředu.
3. Pokud jste heterosexuál, udělejte krok dopředu.
4. Pokud je váš měsíční příjem 15 tisíc nebo menší, udělejte krok dozadu.
5. Pokud je váš měsíční příjem 30 tisíc nebo větší, udělejte krok dopředu.
6. Pokud je vám 40 let nebo méně, udělejte krok dopředu.
7. Pokud je vám 70 let a více, udělejte krok dozadu.
8. Pokud jste muž, udělejte krok dopředu.
9. Pokud jste žena narozená na území ČR, udělejte krok dopředu.
10. Pokud cítíte, že vaše víra není v ČR plně podporována a akceptována, udělejte krok dozadu.
11. Pokud nemáte zdravotní omezení, udělejte krok dopředu.
12. Pokud si myslíte, že máte to nejlepší ještě před sebou, udělejte krok dopředu.
13. Pokud bydlíte v rodinném domě, udělejte krok dopředu.
14. Pokud jezdíte pravidelně na dovolenou do zahraničí, udělejte krok dopředu.

Po aktivitě následuje diskuse o tom, které aspekty identity jsou znevýhodňující (posouvají dozadu) a které naopak zvyhodňují (umožňují krok dopředu). Účastníci/-nice by měli být motivováni k zasazení této reflexe do běžného života – k tomu mohou posloužit např. následující otázky:

¹⁴ Při práci s dospělými nahradíme tuto formulaci: Pokud máte vlastní bydlení, udělejte krok dopředu.

¹⁵ Mezi imaginární osoby lze přidat také roli mladé studentky vysoké školy, která je hluchá. V průběhu testování se ukazuje, že se málokdy stalo, že by se někdo do její role dokázal vžít a zůstal stát na místě, případně gestikuloval, že lektora/-ku neslyší – dá se na tom velmi dobře demonstrovat, jak je těžké se do té situace vžít, když jsme ji sami nezažili.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

- Kdy je gender (mužský nebo ženský) výhodou?
- Kdy představuje zdravotní postižení omezení?
- Jaké dopady má souhra znevýhodnění na základě genderu a etnicity (genderu a třídy, sexuality a náboženství atd.)?
- Jaké struktury a instituce znevýhodnění podporují? (např. stát, instituce trhu práce, vzdělávací systém atd. – Zde se pokuste najít konkrétní příklady: např. znevýhodnění mužů jako otců nepodporou otcovské dovolené apod.).

Cílem následné diskuse je ukázat, jak spolu jednotlivé stratifikační činitele souvisejí, jak se ovlivňují. V ideálním případě by účastníci/-nice spolu s lektorem/-kou měli identifikovat jak každodenní praktiky znevýhodňování, tak strukturální nastavení, která toto znevýhodňování podporují, prohlubují, reprodukuje.¹⁶

4. R – Závěrečná reflexe (15 minut)

Celková reflexe tématu nabízí prostor pro zúčastněné pedagogy a pedagožky, ve kterém mohou společně ve skupině diskutovat své zkušenosti z praxe.

Reflexi lektor/-ka otevírá otázkami:

- Jak se vám ve výuce daří pracovat s tématy genderu a etnicity?
- Jaké jsou třídy, se kterými pracujete, z hlediska etnicity – jsou spíše homogenní nebo heterogenní? Jak to vnímáte?
- Co tato skladba třídy znamená pro vaši výuku? Jaké mají žáci/žákyně nebo studující mezi sebou vztahy?
- Jaké vztahy panují ve třídách k žákům/žákyním/studujícím, na které dopadá nerovnost z více důvodů (gender, etnicita, zdravotní stav, ...)?

¹⁶ Aktivita Procházka s privilegií může mezi účastníky a účastnicemi vyvolat pocity viny, nespravedlnosti či odcizení. Proto je velmi důležité věnovat čas debriefingu po aktivitě. Na debriefingu mohou účastníci/-nice v bezpečném prostoru ventilovat své emoce a úkolem lektora/lektorky je poskytnout porozumění a přijetí všech emocí. Další možnou inspirací pro aktivitu k tématu sociální spravedlnosti je „Privilege for sale“. „Privilege for sale“ neklade nároky na vyrovnávání se s pocity viny či odcizení ve skupině. Viz <http://www.socialjusticetoolbox.com/activity/privilege-for-sale/> [cit. 2021-02-28].

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

3.2.3 Téma č. 6 Gender, věk a nerovnosti v životním běhu – 60 minut

Téma č. 6 garantovala a v pilotním projektu vyučovala Mgr. Lucie Vidovičová, Ph.D.

Forma a bližší popis realizace: přehled aktivit

1. E – Kdo je to starší člověk? Sdílení vlastních zkušeností s představou o tom, kdo je starý člověk, a zároveň uvědomění si „bílých míst“: jaké seniory a seniorky (ne)znám a proč. Aktivita dále pomáhá s formulací vlastních postojů vůči stáří a starým lidem a odhaluje existující stereotypy. (15 minut)
2. U – Projekt Přísluví (20 minut)
3. U – Shrnutí aktivit: Heterogenita stáří boří předsudky (15 minut)
4. R – Závěrečná reflexe (10 minut)

Metody

Skupinová diskuse, formulace postojů ke stáří skrze popis kategorie starého člověka, vedení rozhovoru na téma přísloví spojená s věkem, individuální reflexe.

Pomůcky

tabule/flipchart, psací potřeby, počítač s internetem, projektor, plátno, reproduktory.

Podrobně rozpracovaný obsah včetně cíle semináře

Cílem semináře s vyučujícími na školách je:

- Poukázat na existenci stereotypů a předsudků spojených s věkem a stářím, jejich uvědomění a artikulace.
- Uvědomit si heterogenitu (nejen seniorské) populace. Proti stereotypům bojujeme ukazováním na heterogenitu, tedy: ne že by někteří senioři a seniorky nebyli nemocní, osamělí, institucionalizovaní nebo chudí, ale nejsou takoví ve většině, a už vůbec nejsou takoví všichni. Podobně se lze zaměřit i na stereotypy spojované s mladými lidmi (účastníkům/-nicím v něčem bližší téma).
- Uvědomit si, že s věkem obecně se mění očekávání, ideály či hodnotící normy. A také to, že tato očekávání se liší s ohledem na gender.
- Uvážit, které aspekty se v pohledu na stárnutí mění a které se zdají být konstantní.
- Uvážit, které aspekty jsou vázány na „tělo“ a „biologii“ a které jsou sociálně konstruované a kulturně či historicky specifické.

1. E – Kdo je to starší člověk? (15 minut)

Lektor/-ka se zeptá účastníků/-nic: „Kdy jste naposledy viděli staršího člověka?“ Odpovědi budou obvykle znít: „Dnes ráno, včera, minulý týden.“ Zřídka se stane, že účastníci/-nice odpoví otázkou: „A kdo to je starší člověk, koho si mám představit?“ V takovém případě odpovídáme: „Nechávám to na vás.“ Až odpoví většina skupiny, položíme návaznou otázku: „A jak jste poznali, že se jedná o staršího člověka? Podle čeho jste poznali, že je to starší člověk?“

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Odpovědi zapíšeme na tabuli. Typické odpovědi: věk, šedé vlasy, zhoršená pohyblivost, je to moje babička... Účastníkům/-nicím můžeme pomoci utvořit nadřazené kategorie: vzhled, zdravotní stav, fyzická zdatnost, sociální role apod. Následně podpoříme diskusi, zda vypsané charakteristiky jsou vždy přítomné u každého člověka, kterého považujeme za seniora, příp. seniorku, nebo platí jen pro nějakou úzkou skupinu. Stačí věk 64 let nebo musí mít 65 let, 65 let a 1 den? Kolik šedých vlasů musí mít? Apod.

V dalším kroku je možné se doptávat, zda účastníci/-nice znají nějakého/-ou seniora/-ku, kteří/-é nesplňují takovou definici, ať už ve svém okolí, nebo ve světě celebrit, veřejně známých osobností apod.

Aktivita je evokací vlastních zkušeností s představou o tom, kdo je starý člověk, a zároveň uvědoměním si „bílých míst“: jaké seniory a seniorky (ne)znám a proč. Aktivita dále pomáhá s formulací vlastních postojů vůči stáří a starým lidem a odhaluje existující stereotypy.

2. U – Projekt Přísloví (20 minut)

V projektu „Přísloví“ si účastníci/-nice vyberou z lidových přísloví, která se nějakým způsobem vztahují k věku a stárnutí, a natočí krátké video nebo audio rozhovor s vybraným seniorem (popř. seniorkou) s cílem zjistit názor samotných seniorů/-ek na témata v příslovích zpracovávaná. Můžeme cíleně vybírat i přísloví protichůdná pro větší barvitost.¹⁷

Zadání: Natočte krátký rozhovor (audio či video) s někým, kdo je seniorského věku, a zeptejte se ho/jí, co si myslí o přísloví (příklady přísloví: Starého psa novým kouskům nenaučíš. Nikdy není pozdě. Kdo je zvědavý, bude brzy starý. Mladí ležáci, staří žebráci.).

Samotnému zadání může předcházet i úkol vyhledat určitý počet přísloví, třeba i cizojazyčných.

Natáčení videí je obvykle oblíbenou aktivitou a lze ji dobře prezentovat. Aktivitu je potřeba dále rozvíjet do projektu, kdy zadáme úkol, aby se „pravdivost“, resp. prevalence (výskyt) jevů popisovaných v příslovích ověřila. Účastníci/-nice se pokusí například zjistit, jaký podíl seniorů se v současné době vzdělává, v jakých formách vzdělávání, jaké potřeby a hodnoty jsou takovým vzděláváním uspokojovány, co je to koncept celoživotního učení apod.

Aktivita je vhodná i pro projektovou výuku společně s českým jazykem a výukou mediální gramotnosti.

V [pracovním listu](#), který je součástí příloh (viz kapitola 4.2.3), nabízíme ještě další aktivity (Projekt Babička, Geronto-oblek) a také další zdroje, zejména filmy, pořady České televize, videa z YouTube, která pokrývají tematiku věku, nerovností a stereotypů.

3. U – Shrnutí aktivit – heterogenita boří předsudky (15 minut)

Co by se účastníci/účastnice měli naučit?

Klíčem k práci s věkovými a genderovými stereotypy, mýty, předsudky a nerovnostmi je nabídnutí alternativy k předčasným a zjednodušeným hodnocením a „černobílému“ myšlení (Tošnerová, 2002). I pokud existuje absolutní pravda, naše lidské schopnosti ji poznat jsou omezené. Uvědoměním si různorodosti i příbuznosti lidí v různém chronologickém věku, variability jejich zkušeností a prožitků a

¹⁷ Pro tuto aktivitu je nutné zadání provést s dostatečným předstihem před konáním semináře. Například v době konání prvního tematického bloku provede lektor/-ka zadání. Druhý tematický blok se koná obvykle s odstupem 14 dní a na druhé setkání si účastníci a účastnice přinesou krátká videa/audia.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

zároveň akceptací stárnutí jako součásti života poskytneme prostor pro akceptaci validity těchto cest i pro přijetí životní cesty vlastní. Poukázáním na věci (vlivy) „za oponou“, tedy na rozdílné zkušenosti mužů a žen, lidí různých vzdělanostních a socioekonomických tříd, lidí různých ras a na to, jak se mění v průběhu života, se zase otevírá prostor pro intervence k dosažení větší rovnosti ve smyslu rovných příležitostí.

O ageismu se někdy mluví jako o upřednostňování mládí. Máme za to, že se jedná o hrubé zjednodušení. Právě poměrně vysoká zkušenost mladších osob s věkovou diskriminací a se silným tlakem sociálních norem může paradoxně představovat dobrý základ pro nastartování změny: nechceme-li, aby nás lidé podceňovali kvůli našemu mládí, nepodceňujme ty ostatní kvůli jejich stáří. Zasazujme se o politiky a opatření, která budou dostatečně specifická a adresná vůči těm, kteří nějakou pomoc potřebují. Nemluvme obecně o ženách nebo „všech“ seniorech, dokonce ani o starých ženách. Taková sociální skupina neexistuje. Hledejme zdroje nerovností za samotným věkem a pohlavím. Buďme konkrétní, hledejme souvislosti a reflektujme své obavy. Co se vynese na světlo, obvykle přestává být strašidlem.

4. R – Závěrečná reflexe (10 minut)

Lektor/-ka vyzve účastníky/-nice, aby krátce pro sebe napsali, co bylo pro jejich pedagogickou práci s tematikou věku a stáří podstatné. Jaké zkušenosti získali? Co se dozvěděli nového? Co si z tématu odnesli?

V kruhu poté mohou ti, kdo chtějí, sdílet své individuální reflexe. Dále je věnován prostor diskusi pedagogů/pedagožek o jejich zkušenostech s výukou na témata věku, stáří, diskriminace, genderu atd.

Lektor/-ka také může znovu upozornit na to, že s věkem obecně se mění očekávání, ideály či hodnotící normy. A stereotypy nejsou spojeny pouze se stářím, ale s každým věkem. V prezentaci je tematizován rozdílný význam věku pro ženy a muže a také odlišný tlak vůči ženám a mužům na založení rodiny (pro inspiraci je možné nahlédnout do [prezentace](#) – slide „Věkové normy: Jízdní řád rodiny“).

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

3.2.4 Téma č. 7 Polarizace české společnosti: sociální struktura a nerovnosti – 90 minut

Téma č. 7 garantoval a v pilotním projektu vyučoval Mgr. Ing. Tomáš Doseděl, Ph.D.

Forma a bližší popis realizace: přehled aktivit¹⁸

1. E – Práce s videoukázkou: konfrontace příznivců a odpůrců Miloše Zemana. Co rozděluje českou společnost? (15 minut)
2. U – Základní dělení do tříd: Účastníci/-nice si vyzkouší dělení podle různých kritérií. Společnost se může dělit podle mnoha různých kritérií, která vůbec nemusí být jenom majetková. (15 minut)
3. U – Kapitály (20 minut)
4. U – Sociální pole (20 minut)
5. R – Závěrečná reflexe (20 minut)

Metody

Práce s videoukázkou a diskuse, přiřazování do skupin dle různých kritérií a diskuse, přiřazení jednotlivých kapitálů u známých osobností, vybraných profesí a ve své rodině. Zařazení příslušníků vybraných povolání do sociálního pole, individuální práce s dotazníkem, skupinová diskuse, reflexe.

Pomůcky

tabule/flipchart, dataprojektor, plátno, počítač/notebook, psací potřeby, vytisknuté schéma Kapitály pro všechny ve skupině, vytisknuté schéma Sociální pole pro všechny ve skupině.

Podrobně rozpracovaný obsah včetně cíle semináře

Cílem semináře s vyučujícími na školách je:

- Vyzkoušet několik způsobů rozdělení společnosti do tříd.
- Naučit se používat koncept sociální třídy.
- Seznámit se s pojmy ekonomický, kulturní a sociální kapitál.
- Pochopit smysluplnost třídního rozdělení společnosti.

1. E – Práce s videoukázkou: konfrontace příznivců a odpůrců Miloše Zemana. Co rozděluje českou společnost? (15 minut)

Na úvod pustí lektor/-ka účastníkům/-nicím klip s konfrontací příznivců a odpůrců Miloše Zemana (odkaz na YouTube¹⁹, čas 9 min. 21 s., stačí kratší ukázka). Nechte je diskutovat, proč spolu dvě skupiny lidí tak zásadně nesouhlasí. Převeďte debatu na to, co podle účastníků/-nic rozděluje českou společnost.

¹⁸ V pracovním listu k tématu č. 7 kromě uvedených aktivit naleznete také třídní dělení dle Českého rozhlasu, které vzešlo z unikátního sociologického výzkumu z roku 2019.

¹⁹ Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=ZlRbBsotJq8> [cit. 2021-02-28].

Je to věk, tedy dilemata staří vs. mladí? Nejspíše ne, v obou táborech jsou lidé jak starší, tak mladší. Je to bohatství? Je to vzdělání? Je to povolání? Je to pohlaví?

Z hlediska sociálních věd má smysl rozdělit společnost do několika skupin, které se vyznačují stejným či podobným chováním. Díky tomu je společnost přehledná a předvídatelná. Můžeme pak říci, že člověk X patří do skupiny A, bude se tedy do značné míry chovat podobně jako ostatní příslušníci skupiny A, mít podobné postoje a názory.

Části sociologie, která se zabývá dělením společnosti do skupin, se říká sociální stratifikace. Jednotlivým skupinám společnosti se pak říká vrstvy neboli straty. Skupiny, které se chovají podobně, jsou pak označovány jako sociální třídy.

Způsobů, jak rozdělit společnost do skupin, je nekonečné množství. Jen některé ale dávají smysl z hlediska sociální stratifikace – dělí společnost do skupin, které se chovají podobně (jsou vnitřně homogenní) a dostatečně odlišně od ostatních skupin (jsou vnějškově heterogenní).

2. U – Základní dělení do tříd (15 minut)

Rozdělte účastníky/-nice na skupiny podle následujících parametrů. Při každém rozdělení trvejte na tom, aby se také fyzicky přemístili v rámci třídy a vytvořili skupinky. Každá skupina pak má za úkol vymyslet, jaké dělicí kritérium bylo pro jejich vyčlenění využito, a zda má takové dělení smysl, tedy zda se členové takto vymezené skupiny chovají odlišně.

Způsoby dělení:

- Podle pohlaví (muži × ženy)
- Podle výšky (alespoň tři skupiny)
- Podle oblečení (např. sukně × kalhoty, barvy, délka rukávů)
- Podle délky či barvy vlasů
- Podle známek, zájmů
- Podle typu mobilu
- Podle toho, jaké čtu noviny
- Kam jedu nejradši na dovolenou

Cílem aktivity je ukázat účastníkům/-nicím, že společnost se může dělit podle mnoha různých kritérií, která vůbec nemusí být jenom majetková. Účastníci/-nice by se měli naučit, že taková sociální skupina se označuje jako sociální třída, pokud má vlastní třídě podmíněné chování.

Ne všechno dělení se třídě podmíněným chováním vyznačuje, např. dělení podle výšky asi moc chování ovlivňovat nebude. Naopak dělení podle majetku, podle typu mobilu či oblíbeného místa pro dovolenou už by chování ovlivňovat mohlo, stejně tak třeba dělení podle vzdělání, protože skupinu nějak spojují a reprezentují společné hodnoty.

Uzavření aktivity: Účastníci/-nice by měli dospět k závěru, že některá dělení dávají smysl, jiná nikoliv, a měli by být schopni navrhnout a zdůvodnit několik způsobů vymezení sociálních tříd, která podle nich chování příslušníků daných tříd ovlivňují.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MSMT
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

3. U – Kapitály (20 minut)

Diskutujte s účastníky/-nicemi dělení společnosti do skupin podle výše majetku. Rozdělte společnost do čtyř tříd (nižší, nižší střední, vyšší střední, vyšší). Rozdejte Pracovní listy z Přílohy A (viz kapitola 4.2.4) a nechte je, ať do jednotlivých tříd rozdělí jednak několik veřejně známých osobností (je možno průběžně aktualizovat), jednak typické zástupce několika povolání, jednak vlastní rodiče.

Poté rozdělte skupinu do dvojic, nechte je, aby si pracovní listy vyměnili a vzájemně diskutovali o tom, zda je rozvrstvení společnosti správné. Vyzvěte je, ať se zaměří na porovnávání po dvojicích a např. rozporují, proč je zdravotní sestra umístěna výše než herec nebo naopak.

Načrtněte jedno z možných rozložení na tabuli a diskutujte o tom, jestli výše majetku skutečně determinuje lidské chování. Nejspíš dojdete ke společnému závěru, že ano. Položte kacířskou otázku, jestli je majetek to jediné, co chování ovlivňuje.

Uzavření aktivity: účastníci/-nice by měli dospět k závěru, že majetek sice silně determinuje chování, ale není jediný. Z dalších možností by měli jmenovat např. výši dosaženého vzdělání.

4. U – Sociální pole (20 minut)

Vysvětlíte pojem ekonomický kapitál v pojetí francouzského sociologa Pierra Bourdieua. Jedná se jednak o majetek, který rodina vlastní, tedy věci movité i nemovité, úspory a investice, jednak o výši příjmů, které rodina pravidelně získává ve formě platů, zisků z podnikání, výnosů z investic apod. Toto pojetí přibližně odpovídá dělení na vyšší, střední a nižší třídu, které jsme používali v předchozí aktivitě.

Lidi lze ale dělit také podle kapitálu kulturního, který vyjadřuje všechno, co se vejde pod pojem „kulturní člověk“. Jedná se tedy o výši dosaženého vzdělání, ale také např. o četnost návštěv galerií, koncertů a divadel nebo množství knih krásné literatury, které daná domácnost vlastní, originálních obrazů, uměleckých děl atd.

Tyto dva druhy kapitálu spolu mohou, ale nemusí souviset. Existují lidé bohatí (s vysokým ekonomickým kapitálem), ale nekulturní (s nízkým kulturním kapitálem), typicky rychle zbohatnuvší podnikatelé/-ky, manažerské či řemeslné profese. Naopak existují lidé s relativně nízkým ekonomickým, ale vysokým kulturním kapitálem, typicky učitelé/učitelky, herci/herečky.

Podle výše ekonomického a kulturního kapitálu lze jednotlivé osoby dělit v rámci tzv. sociálního pole, jehož zjednodušený příklad je v Příloze B ([viz Pracovní list](#)). Lektor/-ka rozdá tuto přílohu a nechá účastníky/-nice, ať správně zařadí příslušníky jednotlivých povolání. Pro pochopení principu můžete sami zařadit následující dva příklady:

- Dělník/dělnice v pásové výrobě (v levém spodním kvadrantu, má relativně nízký ekonomický i kulturní kapitál)
- Úřednice/úředník v bance (od dělnické profese doprava – má výrazně vyšší ekonomický kapitál – mírně nahoru – má mírně vyšší kulturní kapitál)

Po vyplnění pracovních listů proveďte několik vhodně zvolených „distinktivních řezů“, tedy rozdělte společnost na několik skupin, které se nejspíš budou chovat podobně (např. lidé s vysokým kulturním a průměrným ekonomickým kapitálem – lékařské, učitelské profese apod., pak také lidé s oběma nízkými kapitály – popelářské, dělnické, řemeslnické profese atd.).

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Vysvětlíte, že existuje ještě nejméně jeden typ kapitálu, který se obecně používá, a to kapitál sociální. Dosud všechny kapitály vyjadřovaly jakýsi druh „majetku“, kterým jedinec či rodina disponují a který mohou použít k prosazování svých zájmů. Někdo své zájmy prosadí tím, že jiným zaplatí za zboží nebo službu, někdo tím, že má dostatečné vzdělání, aby např. vyjednal splnění svých potřeb.

(Možno doplnit krátkou odbočkou o skupinách osob, které nemají ani ekonomický, ani kulturní kapitál a nejsou schopny své zájmy ve společnosti prosadit.)

Podobně funguje i sociální kapitál, který představuje souhrn všech známostí a sociálních vazeb, které může dotyčný/-á mobilizovat k prosazení vlastních zájmů a potřeb.

Uzavření aktivity: účastníci/-nice by měli být schopni pochopit, že chování jednotlivců neurčuje jen jejich majetek, ale i jiné typy kapitálu. Tedy kromě ekonomického kapitálu zejména kapitál kulturní a kapitál sociální. Všechny z nich jsou silně závislé na rodině původu (po rodičích dědíme nejen peníze, ale i vzdělání nebo touhu se vzdělávat, do jisté míry i sociální vazby a známosti).

5. R – Závěrečná reflexe (20 minut)

Celková reflexe tématu nabízí prostor pro zúčastněné pedagogy a pedagožky, ve kterém mohou společně ve skupině diskutovat své zkušenosti z praxe.

Reflexi lektor/-ka otevírá otázkami:

Jak se vám ve výuce daří pracovat s tématem stratifikace, dělení společnosti, sociálních tříd, různých druhů kapitálů?

Má na mě jako na učitele/učitelku vliv, když přijde na třídní schůzku rodič s vysokým/nízkým kulturním kapitálem?

Řadím si (implicitně) děti do skupin podle kapitálů? Můžu si je zařadit teď, poté, co jsem se s tématem seznámil/-a? Ovlivňuje to nějak můj pedagogický přístup?

Jak jako učitel/-ka utvrzují nebo naopak zpochybňují rodinný kapitál (ekonomický, kulturní) dítěte v tom, na jakou další vzdělávací/profesionální dráhu ho směřují?

Téma volby povolání s ohledem na gender jsme diskutovali v tématech 1 a 3. Zde se můžeme ve skupině hlouběji zamyslet nad volbou další vzdělávací/profesionální dráhy s ohledem na třídu.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MSMT
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

4 Příloha č. 1 – Soubor materiálů pro realizaci programu

4.1.1 Téma č. 1 Jak na genderová studia? Jak rozumět genderu, tedy společenským očekáváním od žen a mužů, co je to genderový sociální řád?

- a) [Pracovní list: Jak na genderová studia? \(Šmídová\)](#)

4.1.2 Téma č. 2 Jsem normální? Sexualita a škola

- a) [Pracovní list: Jsem normální? Sexualita a škola \(Jarkovská\)](#)

4.1.3 Téma č. 3 Genderově citlivá pedagogika a jazyk

- a) [Pracovní list: Genderově citlivá pedagogika a jazyk \(Labudová\)](#)
- b) [Pracovní list: Jazyk a gender. Používáme jazyk, nebo jazyk používá nás? \(Valdrová\)](#)

4.2.1 Téma č. 4 Násilí a gender

- a) [Pracovní list: Násilí a gender \(Nedbálková\)](#)
- b) [Pracovní list: Rodové stereotypy jako překážka rovnosti ve vztahu a příčina násillia na ženách \(Bosá\)](#)
- c) [Pracovní list: Genderově podmíněné násilí \(Nyklová\)](#)

4.2.2 Téma č. 5 Vietnamská žákyně a romský žák: gender a etnicita ve škole. Intersekcionalita

- a) [Pracovní list: Vietnamská žákyně a romský žák: gender a etnicita ve škole. Intersekcionalita \(Souralová\)](#)

4.2.3 Téma č. 6 Gender, věk a nerovnosti v životním běhu

- a) [Pracovní list: Gender, věk a nerovnosti v životním běhu \(Vidovičová\)](#)

4.2.4 Téma č. 7 Polarizace české společnosti: sociální struktura a nerovnosti

- a) [Pracovní list: Polarizace české společnosti: sociální struktura a nerovnosti \(Doseděl\)](#)

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

5 Příloha č. 2 – Soubor metodických materiálů

5.1 Metodický blok č. 1 S genderem na trh aneb veřejný muž a soukromá žena?

Anotace metodického bloku – v metodickém bloku naleznete kontextuální informace k podtématům Jak na genderová studia, Sexualita a škola a Genderově citlivá pedagogika. Bude představeno základní pojetí sociální podmíněnosti mužství a ženství a také vysvětleno, že tyto kategorie jsou vztahové. Dále naleznete představení tří úrovní, na kterých gender působí, a toho, jakými charakteristikami se tyto roviny vyznačují. Bude otevřena otázka genderových rolí ve vzdělávání. A také otázky další: Jaké je místo sexuality ve školních dokumentech a ve školním prostředí celkově? Proč je sexuální výchova důležitá i v době internetu?

V souvislosti s genderově citlivým vzděláváním porovnáme cíle genderově neutrální a genderově citlivé školy.

5.1.1 Téma č. 1 Jak na genderová studia? Jak rozumět genderu, tedy společenským očekáváním od žen a mužů, co je to genderový sociální řád?

Kontextuální informace k tématu: „Jak na genderová studia? Jak rozumět genderu, tedy společenským očekáváním od žen a mužů, co je to genderový sociální řád?“ zpracovala I. Šmídová.

Co je gender?

Pokud přijmeme tvrzení, že sociální pojetí mužskosti a ženskosti, tedy toho, co společnost očekává a oceňuje jako správné či normální jednání pro muže a ženy, hraje v našich životech nějakou roli, pak bych ráda představila několik pohledů z této oblasti. Vměstnat tak složité věci, jako je vymezení genderu, na malou (textovou) plochu je ovšem výzvou.

Co vlastně myslím, když píšu o mužskosti a ženskosti jako o genderu? S kolonkou v rodném listu nebo v občance, kde je zaneseno pohlaví muž/žena si nevystačíme. Gender odkazuje k historické, kulturní ale i sociální proměnlivosti toho, co považujeme za správné, normální a žádoucí od člověka s tím či oním písmenkem v té kolonce. Když zůstanu v naší kotlině, hodně jiná očekávání se kladla například na ženy v učitelské profesi před sto lety a dnes. A ta pravidla byla sociální, vyjednaná společenskou smlouvou. Prestiž profese byla také jinde a shodneme se asi, že její pokles ovlivnila dlouhá řada sociálních a historických faktorů spíše než fakt, v jakém poměru ji ženy a muži vykonávají dnes. V debatách o genderových rolích jako sociálním jevu narážíme právě na to, s čím se sociální vědy vyrovnávají každodenně, ale co v jiných oborech přináší pobavení, zvýšené obočí nebo rovnou opovržení. Společnost je živý organismus, otevřený systém, nejde v ní nacházet jednoduché odpovědi na složité otázky, není černobílá. Není jasná jedna příčina, která způsobí jednoznačný důsledek. Zároveň, protože všichni v té společenské každodennosti nějak fungujeme, máme jaksí pocit, že jejím pravidlům rozumíme a jsme tak experty i třeba na genderové vztahy.

Zpět k genderu, přesněji k genderovým vztahům. To, co považujeme za mužské a ženské je právě výsledkem vzájemného vztahu mezi těmi kategoriemi. I to se historicky posouvá, dokonce i v průběhu životní dráhy se ten vztah mění a samozřejmě je jiný v různých kontextech a prostředích našich životů. Například dědečkova náklonnost a trpělivost při krmení vnučků (tzv. ženské péči) byla v době jeho vlastního otcovství ještě těžko myslitelnou. Právnička v práci může být nemilosrdnou profesionálkou a

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

doma něžnou a pozornou partnerkou. Není tedy jeden mužský a jeden ženský univerzální gender, jakási fixní sociální identita.

Někdy se pracuje se statistickým přirovnáním, kvantifikací. Je tak sice pravda, že ženy jsou v průměru fyzicky slabší než muži, ovšem to přece neznamená, že zrovna ve skupině mužů a žen, se kterou máte co do činění, to platí. Třeba policistky nebo trénované sportovkyně ve společnosti, hm, řekněme učitelů historie? A vlastně o toto jde, nepřístupovat k genderovým vztahům a otázkám, které někdy navozují, s předem definovanou růžovo-modrou šablonou, ale individuálně s otevřenou myslí, citlivostí a respektem k odlišnostem i jedinečnosti každého. Proces získávání citlivosti k genderovým tématům – vtisknout světu gender, kde jej běžně nejsme zvyklí vidět a rozeznávat, je předstupněm k tomu, abychom mu mohli postupně dávat menší a menší váhu. Ne, aby zmizel a lidi byli amorfními bezpohlavními bytostmi, čímž nás někdy obhájci tradičních genderových rolí straší (zmizí sexuální jiskření, ženy budou dělat jen kariéru, změkčilí muži se obléknou podle posledních módních trendů apod.), ale aby přestal mít velkou váhu tam, kde vlastně mají rozhodovat demokratičtější – a lidštější – kritéria.

Nejde přitom o samozřejmost, což se pokusím ukázat v závěrečné části, kde si vypomůžu jakýmsi modelem společnosti, kterou rozvrstvim do tří rovin, jak to navrhl Sandra Harding (1986). V každé z těchto rovin společnosti funguje gender trochu jiným způsobem.

Gender individuální, institucionalizovaný a symbolický

Gender jsme zvyklí nejčastěji nahlížet v individuální rovině. To, jak se chováme každý za sebe, jaké volby máme a jakým sankcím se vyhýbáme, jaká měřítká uplatňujeme na druhé. Ženskost a mužskost tak psychologizujeme, někdy dokonce esencializujeme. Nemám tu prostor, abych zabrousila do úvah, jak moc je láska k vysavačům ženám vrozená nebo jak muži bytostně chtějí řídit závodní auto. To ostatně jednak není důležité a jednak to opravdu nevíme. Každopádně víme, že pořídit synovi kočárek, učesat mu culíky a dceru nechat jít na automechaničku, chce i dnes trochu odvahy.²⁰ Známe hranice toho, co je považováno za (ještě) normální ženská a mužská role (v našem okolí), většinou se rozhodujeme z ní nevystoupit, děláme svůj gender, většinou jaksí úplně automaticky. V této rovině je gender ale vlastně velmi tvárný a proměnlivý, ať už záměrně nebo pozvolna se individuální genderové identity mění a jsou ve srovnání vlastně velmi pestré.

Druhou rovinu tvoří dělba práce, zaběhlá očekávání, kdo má dělat co, tedy že ženy zejména pečují o děti, potřebné a domácnost v soukromé sféře, což se jaksí promítá do povahy prací, které pak vykonávají i na trhu práce. Vedle lidské reprodukce stojí „materiální produkce“, která byla historicky doménou mužů – veřejnou sféru jako občané v moderní době vytvořili a nastavili její pravidla. Pracovní organizace (a další instituce ve veřejné sféře) tak mají svá pravidla, nastavená zdánlivě genderově neutrálně pro jakéhokoliv časově flexibilního pracovníka bez závazků. Jenže právě ona dělba na ženskou péči a mužskou práci vede k typicky mužským segmentům trhu práce, a naopak těm feminizovaným. Také víme, že profese a zaměstnání, kde převládají ženy, jsou často méně prestižní a hůře ohodnocená (služby, zdravotnictví, školství, sociální péče). Opět zde není prostor hledat, zda byla dříve slepice nebo vejce, ani to, zda jsou CNC stroje mužům vrozené tak jako šičkám láska k textilu, ale něco z toho nám osvětlí třetí rovina genderovanosti společnosti.

²⁰ Všimněme si, že je mnohem akceptovatelnější, když dívka proniká do mužského světa, než když chlapec proniká do světa ženského.

Jde o rovinu komplexní, svět symbolů a hodnot. Hardingová jí říká genderové univerzum. Tato rovina má také největší setrvačnost a rezistenci ke změně. Není náhodou, že jsme zvyklí svět kategorizovat do zdánlivě neutrálních, komplementárních dvojic jako třeba pasivní – aktivní, racionální – emocionální, měkký – tvrdý, problém – řešení, Mars – Venuše, pozitivní – negativní apod. A že snadno těmto atributům také přiřadíme jejich gender. To klíčové je, že když se trochu zamyslíme, vyjde nám, že ty dvojice slov ale vlastně nejsou tak nevinné a sobě rovné. V pozdně moderní západní společnosti, kam pro zkratku Českou republiku (ještě?) zařadím, má větší prestiž, společenské uznání i ekonomickou hodnotu rozum, nebo emoce, tvrdost, nebo měkkost, aktivita, nebo pasivita? V tom vězí problém genderové nerovnosti. Paušalizujeme ve svých úsudcích, stavíme mužské nad ženské a přiřazením genderu slovům a symbolům jej přenášíme a zvýznamňujeme i tam, kde by být neměl.

A tak chceme muže do vedení a ženy jako pečovatelky. Dotek muže a dítěte je patologizovaný, žena jako šéfová vzbuzuje rozpaky (možná ne v nižších stupních školství). Muž má být tvrdý a zjednat si respekt (někdy je obtížné najít hranici mezi násilím a autoritou), žena má umět psychologizovat (manipulovat, emočně vydírat?). Kdyby si žena zjednávala respekt jako muž nebo kdyby muž psychologizoval a emočně vydíral, jak by to okolí vnímalo?

Gender ve vzdělávání

Uvědomit si, že hrajeme své genderové role, by mělo být osvobozujícím, ne svazujícím krokem s praktickými dopady na sebepojetí vyučujících před školní třídou i v učitelském kolektivu. Záleží hodně na tom, jak moc si uvědomíme právě ty neindividuální mechanismy, které se podílejí na udržování setrvalého stavu genderových vztahů.

Žijeme ve společnosti, v níž je jedním z důležitých posuzovacích kritérií i to, jak pedagog nebo pedagožka zapadá do svých genderových rolí. Tedy zda jejich ženskost nebo mužskost, případně sexuální orientace, nezasahuje do vyučování nějakým nežádoucím způsobem. Nebo dokonce, jak je podle jejich pozorovatelné ženskosti či mužskosti přijímá třídní nebo učitelský kolektiv. Jako socioložka se pokusím nabídnout pohled na roli genderu v instituci školy alespoň v základních obrysech. Věřím, že pozorní čtenáři si z náznaků vyvodí, zda a co z ženskosti a mužskosti má vliv na individuální výkon jejich profese.

Pochopitelně, gender by vlastně neměl nikterak souviset ani s kritérii učitelské profesionality, měřenými výkonem povolání a kvalifikací, ani zkušenostmi v praxi. Na téma genderu ale vyučující narazí v řadě situací. Jednak ve spojitosti buď s feminizací školství, která je v médiích často podávána jako něco a priori negativního. Proč ale? Nebo podobně v rovině kariérního pohledu se na některých pracovištích mohli setkat se „skleněným stropem“ pro ženy v hierarchii pracovních pozic, jako jsou ředitelské posty, a naopak se „skleněným výtahem“ pro muže, který je vynese na vedoucí místo. Přitom muži, kteří už se na učitelství dají, to mnohdy dělají proto, aby mohli zůstat ponořeni v kontaktní práci s dětmi, o ředitelování nestojí (možná nikdo). Při vyjednávání se mohou setkat s formulacemi právě odkazujícími k očekávaním formulovaným podle genderové osy, že muž ve vedení je lepší, že v ženském kolektivu má přirozenou autoritu, že pro školu vyjedná více peněz apod. Dalším velkým balíkem genderových vztahů je pak samotná komunikace a autorita mezi žactvem/studujícími, v dynamice školní třídy. Do pozornosti výzkumníků se gender dostal v souvislosti s horším studijním výkonem chlapců, s metodikou, jak se vlastně ve škole hodnotí a jak se v celé té věci odráží právě genderová sociální identita vyučujících. Zda učitelé/-ky favorizují poslušné a pilné žáky, častěji žáčky, tedy takové, se kterými je méně práce apod.?

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Jde o téma velmi citlivé, pro řadu vyučujících i vyučovaných niterné. Nemístná, necitlivá zobecnění se dotknou nejen oné neutrální profesionality či výkonu, ale právě i sebepojetí individuálních lidí.

Zároveň jde o věc, kterou každodenně zakoušíme, žijeme ji. Studující v mých předmětech někdy dělají praxi (terénní výzkum zaměřený na genderové vztahy) ve školách. Často se vracejí tam, kam sami chodili. Je zarážející, jak často se opakuje podobný scénář, který ve svých závěrečných zprávách zachytí. Muži (řadoví učitelé na základních školách) jsou sice stále vzácným artiklem, je jim ale zároveň více promíjeno papírování a termíny, očekává se od nich zároveň jakési přirozené vedení. A jsme u stereotypů vázaných právě více na genderové role, než že bychom spíše hleděli na ostřílenost praxí, flexibilitu v postoji k výukovým přístupům (sebevzdělání), na nesklouznutí do rutiny, lidskou zralost a schopnost práce v kolektivu.

Je tedy nakonec feminizované školství problém? Je na něm problémem to, že „zejména žákům chybějí v nižších stupních vzdělávání mužské vzory“, že za úroveň českého školství mohou vyhořelé učitelky před důchodem? Není ve slovním spojení „za vším hledej ženu“ něco předsudečně, symbolicky, genderově stereotypního, něco, s čím bychom mohli pracovat jak ve výuce, tak na pracovních poradách, tak sami? V analýzách sociálních jevů není nic černobílé a málo složitých stavů lze vysvětlit úzkou skupinou stoprocentních faktorů. Někdy ale statistika napomáhá ukazovat jasně. Čím to, že i když jsou ve školství tabulkové platy, vydělávají i tam muži víc? Dělají opravu jinou práci? Musí jim je ředitelky a ředitelé platit, aby si je ve škole udrželi? A z druhé strany, nepřehlídíme svými genderovými brýlemi profesionální a lidsky dobrý výkon učitelky i učitelů jen proto, že máme nějaká genderovaná očekávání?

Prakticky na závěr

Genderově citlivé vzdělávání je aktuálním tématem i řady praktických aktivit a předmětem řady publikací. Doporučuji například texty Ireny Smetáčkové z PedF UK (2005, 2006), etnografii Gender před tabulí Lucie Jarkovské (2013), knihu S genderem na trh autorského kolektivu Lucie Jarkovské, Kateřiny Liškové a Ivy Šmídové (2010), která tematizuje předjímání budoucí životní dráhy patnáctiletých v době, kdy se rozhodují o svém středoškolském vzdělání. Přemýšlet o mateřství a rodině nebo o živitelství a kariéře má už v tomto věku pro řadu mladých lidí jasnou genderovou osu. Dále stojí za pozornost dohledat si starší programy a pracovní materiály a příručky Žáby na prameni, projekty Otevřené společnosti, ale třeba i velmi specifický dokument Muži v systému vzdělávání, který vydala Pracovní skupina Muži a genderová rovnost při Radě vlády ČR pro rovnost žen a mužů.

V rámci pilotního testování vzdělávacího programu proběhly také semináře na církevních školách. K práci s genderem v prostředí církevních škol byla v rámci projektu zpracována videa, která jsou k dispozici [zde](#).

Další doplňkové video je k dispozici na téma transgender – [zde](#).

Použitá literatura

HARDING, Sandra, 1986. *The Science Question in Feminism*. Ithaca: Cornell University Press. ISBN 978-0801493638.

JARCOVSKÁ, Lucie, 2013. *Gender před tabulí: etnografický výzkum genderové reprodukce v každodennosti školní třídy*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-210-6098-2.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

JARKOVSKÁ, Lucie, Kateřina LIŠKOVÁ a Iva ŠMÍDOVÁ, 2010. *S genderem na trh: rozhodování o dalším vzdělání patnáctiletých*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-030-8.

SMETÁČKOVÁ, Irena a Klára VLKOVÁ, 2005. *Gender ve škole: příručka pro vyučující předmětů občanská výchova, občanská nauka a základy společenských věd na základních a středních školách* [online]. Praha: Otevřená společnost [cit. 2021-02-28]. ISBN 80-903-3312-5.

SMETÁČKOVÁ, Irena a Lucie JARKOVSKÁ, 2006. *Gender ve škole: příručka pro budoucí i současné učitelky a učitele* [online]. Praha: Otevřená společnost [cit. 2021-02-21]. ISBN 80-903-3315-X.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

5.1.2 Téma č. 2 Jsem normální? Sexualita a škola

Kontextuální informace k tématu „Jsem normální? Sexualita a škola“ zpracovala L. Jarkovská.

Úvod do tématu obecně

Sexualita jakoby do školy nepatří, ve škole se má žactvo vzdělávat, učit se čtení, počítání a později vyjmenovaná slova a chemické vzorce. Sexualita je něčím, co má zůstat mimo školní budovu. Kdyby to šlo, dost možná by některé školy nejrady na začátku každého školního roku vyhlásily rozhlasem: „Žádáme, aby žactvo nechalo sexualitu doma a nenosilo ji do vyučování. Kdo tento příkaz neuposlechne, tomu bude sexualita zabavena a vrácena na konci školního roku.“ Sexualita se může nanejvýš pozvat jako host do hodin sexuální výchovy, ale jinak ať zůstane za vysokým plotem školní zahrady.

Jenže sexualitu nelze nechat doma ani ji odložit při příchodu v šatně. Nemůže tak učinit ani žactvo, ani vyučující. Sexualita je v hojně míře neoddelitelnou součástí vzdělávání. Sexualitu nelze vygumovat ze života lidského ani ze života školního. Pro školní management, učitele a učitelky je mnohem lepší být si toho vědomi a aktivně s tímto tématem pracovat než předstírat, že instituce školy je institucí prostou sexuálních aspektů.

Sexualita a povaha vzdělávání

Podle Freuda je sexualita zdrojem zvědavosti a tato zvědavost, tak ústřední pro učení, je svým způsobem hrozbou pro vzdělávání. Děti dychtí poznávat sexualitu, ale dospělí jim vysvětlí, že poznávat potřebují něco úplně jiného. A toto něco úplně jiného by se měly dozvědět především proto, aby je to odvedlo od toho, o co se zajímají nejvíc. Freud se domnívá, že smyslem vzdělávání je naučit dítě, aby ztratilo zájem o to, na čem ve skutečnosti záleží nejvíc. Zvědavost dítěte je třeba přeměřovat od spontánní pudovosti ke kulturně přijatelným cílům.

Sexualita si ovšem razí svou cestu vzděláváním bez ohledu na to, zda si to učitelé a učitelky přejí nebo ne. Od mateřských školek po univerzitu probublává sexualita na povrch a odmítá se nechat ohraničit přednáškou o dospívání určenou pro dívky ze šestých tříd. Už učitelé/-ky v mateřských školách dostávají otázky od čtyřletých: „Jak se rodí miminka?“ Co si má učitel/-ka ve školce s takovou otázkou počít? Nejlepší by bylo, kdyby na ni pravdivě odpověděl/-a. Ale i když neodpoví, něco dítě o sexualitě naučí. Snaha vyhnout se odpovědi s tím, že je dítě moc malé anebo že mu to mají vysvětlit rodiče, je totiž taky informací o sexualitě. Dítě se takto dozví, že na tom rození miminek je něco divného, něco, za co se paní učitelka stydí, čeho se možná bojí, co je tajné a o to zajímavější. Možná je to něco špatného, za co by se i ono mělo stydět nebo se toho bát, případně o tom vůbec nemluvit. Pokud je dítě extrovertní a odvážné, pochopí, že tahle oblast lidského života je něčím, čím může učitele/-ku vždycky přivést do úzkých a čím se dá provokovat.

Velkým tématem mateřských škol je masturbace během odpoledního odpočinku (i mimo něj). Už jsou to desítky let, kdy lékařské knihy určené domácnostem vykreslovaly v nejčernějších barvách následky masturbace: bolest hlavy, trudovitá pleť a ochablá tělesná i psychická konstituce. Ale i dnes v některých mateřských školách musí děti ležet po obědě s rukama na peřině. Sexualitu si přece děti do školek nosit nesmí, tak na co by jim byly ruce pod peřinou.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Sexualita a instituční pravidla

Nezastříme ale tento nehumánní přístup samotným učitelům/-kám. Je to důsledek právě té víry, že sex dělají dospělí lidé po večerech doma a ve školách se nevyskytuje. Pokud ano, je třeba proti němu rázně zakročit a vymýt ho. Citlivě a smysluplně přistoupit k tématu sexuality v kultuře, která je v otázkách sexu tak rozporuplná, je pro učitelky a učitele všech stupňů nesmírně náročné. Aby mohli i v této oblasti být profesionální, měli by mít za sebou specializovaný trénink, možnost konzultace či supervize, pokud si to situace žádá, ale hlavně podporu ze strany vedení školy, které téma sexuality zachytí v dokumentech regulujících chod instituce. Vedení by se mělo pokusit pojmenovat očekávatelné sexuálně rámované situace a doporučit vyučujícím, jak se v takových situacích zachovat. Co má dělat učitel/-ka mateřské školy s dětmi, které vidí hrát si v křoví na doktora nebo se pusinkovat? Co má dělat učitelka, které se svěří žákyně, že ji profesor angličtiny zve na soukromé konzultace a jí to není příjemné? Co má dělat středoškolský učitel, který zjistí, že kluci ve třídě bodují holky podle velikosti poprsí a holky kvůli tomu odmítají jet na školní výlet? K těmto tématům se musí přistoupit s veškerou vážností, nikoli s pobaveným úsměvem a mávnutím ruky.

Proč je sexuální výchova důležitá i v době internetu?

Sex není jen o fyzickém kontaktu, ale také o citech a pocitech a velmi také o sociálu. Dospívající se často nacházejí v pocitovém zmatku, cítí nejistotu kolem svých měnících se těl, která dost pravděpodobně srovnávají s jinými těly na sociálních sítích. Jejich hlavní otázkou je: jsem normální? Je normální to, jak vypadám, co cítím? Jsou moje prsa moc malá/velká? Má můj penis správný tvar? Jsem nemocný/-á, když myslím na sex skoro pořád / skoro vůbec? Všichni jsou tak atraktivní a pořád randí, jenom já ne. Chtěl/-a bych se líbat a objímat, ale bojím se soulože, jsem frigidní/impotentní? Je hormonální antikoncepce nebezpečná a jsem paranoidní, když ji nechci brát?

V rámci tématu „sexualita a škola“ nám jde o uvědomění, že téma sexuality nelze ze školního prostředí vymazat ani ho nelze uzávorkovat v hodinách sexuální výchovy. Z tohoto důvodu by sexualita jako taková měla být reflektována vedením škol. Profesionální a zodpovědný přístup škol v oblasti sexuality neobnáší pouze zajištění programů sexuální výchovy, ale i reflexi toho, jak se sexualita promítá do každodenního života školy, do interakcí mezi studujícími i vyučujícími i do prostředí, se kterým může být pro některé studující obtížnější se identifikovat, pokud ho vnímají jako hostilní.

Doporučená literatura a zdroje

Standardy pro sexuální výchovu v Evropě

https://www.planovanirodiny.cz/storage/Standardy_pro_sexualni_vychovu_v_Evrope.pdf [cit. 2021-02-28].

Stránky společnosti pro plánování rodiny a sexuální výchovu <https://www.planovanirodiny.cz/> [cit. 2021-02-28].

Stránky určené dospívajícím <https://www.chcesatd.cz/> [cit. 2021-02-28].

Švédský film: Sex on the Map <https://www.youtube.com/watch?v=T-XAR8PIqbs&t=202s> [cit. 2021-02-28].

Video o rozdílu mezi pornem a realitou: Porn Sex vs Real Sex: The Differences Explained With Food <https://www.youtube.com/watch?v=q64hTNEj6KQ> [cit. 2021-02-28].

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

Výukové programy pro školy

O biologii pravdivě a prakticky – program Na tělo: jaké máme předsudky o nahotě? <https://vida.cz/skoly/na-telo> [cit. 2021-02-28].

Prevence sexuálního násilí <https://konsent.cz/> [cit. 2021-02-28].

Zdravé partnerské vztahy, prevence sexismu a násilí <http://zenskaprava.cz/nabizime/prednasky/> [cit. 2021-02-28].

Zdravotní prevence <https://www.loono.cz/> [cit. 2021-02-28].

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

**MS
MT**
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

5.1.3 Téma č. 3 Genderově citlivá pedagogika a jazyk

Kontextuální informace k tématu genderově citlivé pedagogiky zpracovala Z. Labudová.

Genderové stereotypy ve vzdělávání

Genderové stereotypy jsou hluboce zakořeněné představy týkající se lidí, které vycházejí z očekávání, jež formujeme v návaznosti na jejich biologické pohlaví. Jak moc jsou zakořeněné, ukazuje například studie (Rubin, Provenzano a Zella, 2010), v níž se 24 hodin po narození dítěte výzkumný tým ptal novopečených rodičů na jejich dojmy z prvního setkání s potomkem. Ačkoli novorozenci těchto vybraných rodičů, ať byli jakéhokoliv pohlaví, měli stejnou délku a hmotnost i Apgar skóre, u synů nejčastěji na otázku „Jak vypadá vaše dítě?“ odpověděli (matky i otcové, ale otcové razantněji než matky), že syn je velký, zatímco u dcer, že je krásná. Děti stejné velikosti nazývali rodiče chlapců „pořízky“, zatímco rodiče dívek „drobečky“. Tato a podobné studie ukazují, jak hluboko v podvědomí máme uloženy představy o tom, co je spojeno s ženským a mužským pohlavím.

Není žádný důvod k tomu, aby se tyto stereotypy vyhýbaly lidem, kteří svůj život tráví tím, že vzdělávají dívky a chlapce – a také tomu tak ve skutečnosti není. Ne vždy mají navíc stereotypy negativní dopad na žitou realitu – ne všechny stereotypy zapřičiňují nerovnosti či diskriminaci. Prvním krokem ke genderově citlivé pedagogice je tak reflexe vlastních postojů a snaha o genderově nepředpojatý přístup k dívkám a chlapcům i vzdělávacímu procesu jako celku. Aktivity navržené v této metodice tak slouží k sebereflexi nejen studentkám a studentům, ale také samotným vyučujícím.

Škola (nejen) v českém prostředí byla původně kompletně naplňována muži a představovala spíše mužský pohled na svět už proto, že ještě relativně nedávno vzdělávala nad rámec základní gramotnosti pouze chlapce. Také proto dodnes řada z nás vnímá předměty tradičně spojované s chlapci, např. přírodní vědy, jako důležitější než například vědy humanitní. Aktuálně je však vzdělávání prakticky uváděno v život převážně ženami. Je tedy tradičně orientováno na dominantní maskulinitu, avšak prakticky je spojeno s tradičně chápanou feminitou – tedy jako pečující či pomáhající profese. Z tohoto rozporu logicky pramení napětí. To je navíc posilováno faktem, že bychom těžko hledali tradičnější instituci, než je škola, a tudíž veškeré změny probíhají velice pomalu a jsou často přijímány velmi problematicky.

Změny však přicházejí a registrujeme různé iniciativy na proměnu škol (pedagogicky, didakticky, v přístupu k dětem) a chceme doplnit, že genderově citlivé uvažování je jeden z proudů, které na tyto změny pozitivním směrem působí.

Genderově neutrální škola nebo škola genderově citlivá?

a) genderově neutrální škola = zcela shodné zacházení s dívkami a chlapci, podpora osobních dispozic bez jakékoliv vazby na biologické pohlaví, narušování ostré hranice mezi dívkami a chlapci – v českém prostředí zatím nerealizovatelné, navíc experimenty tohoto typu ve světě zatím přinášejí rozporuplné (a časově i rozsahem omezené) výsledky;

b) genderově citlivá škola = individuální přístup na základě předchozí socializace, specifický přístup k chlapcům a dívkám. Genderově citlivé vzdělávání je založeno na individuálním přístupu, který reflektuje předchozí socializaci – jestliže víme, že pracujeme s dětmi, které do vzdělávacího zařízení nepřicházejí jako nepopsané listy, ale byly již zásadním způsobem socializovány, jednoduše musíme

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

dosavadní výchovu reflektovat a pokusit se narušit již vzniklé stereotypní představy. Nejjednodušším způsobem je nabízení rozmanitých aktivit chlapcům i dívkám bez ohledu na tradiční preference a povzbuzování všech studujících, aby si vyzkoušeli i genderově netradiční činnosti. Genderově citlivý přístup je součástí primární prevence násilí páchaného na ženách.

Genderově citlivý přístup pro práci si dívkami zahrnuje:²¹

- Zviditelňování významných žen v dějinách, a tedy poskytování vzorů.
- Používání genderově citlivého jazyka (snaha o minimalizaci generického maskulina).
- Odhalování a diskusi o každodenním sexismu.
- Sebeobranu a posilování schopnosti říct „ne“ a stanovit si vlastní hranice.
- Rozvíjení sebevědomí a schopnosti prosadit se.

Genderově citlivý přístup pro práci s chlapci pracuje s předpokladem, že chlapcům se obtížně hledají nevýhody mužské genderové role, a zahrnuje:

- Podporu postoje genderové rovnosti, s odůvodněním, že genderové stereotypy spojené s mužskou rolí jsou stejně nežádoucí jako genderové stereotypy spojené s ženskou rolí. Pocit selhání vůči tradiční mužské roli může být jednou z příčin násilného chování chlapců a může vést k psychosomatickým či psychickým poruchám. (Egger, 2000)
- Odstraňování nenávisti vůči ženám a homofobie.
- Posilování pozitivních vlastností.
- Vedení k autonomii a samostatnosti.
- Posilování sebevědomí a síly vlastní identity.

Doporučuje se, aby skupiny pro chlapce vedl muž, který působí jako vzor. Nepředstavuje dokonalost, ale dokáže hovořit o vlastních pochybnostech, nejistotách či posunech ve vnímání svých zkušeností a názorů.

Genderová analýza učebnic

K genderově citlivé pedagogické práci také doporučujeme seznámit se s metodou genderové analýzy učebnic.²² Genderová analýza učebnic se zabývá tím, do jaké míry výukové materiály, se kterými při výuce pracujeme, prezentují rovnost mezi muži a ženami. Cílem je reflektovat genderovou zatíženost mnoha současných učebnic a jiných výukových materiálů. Metoda představuje možnosti, jak si všimnout genderu a obohacovat pedagogický přístup o genderově citlivou perspektivu.

Cílem genderové analýzy učebnic je naučit se rozlišovat situace, kdy studujícím předkládáme výukové materiály, v nichž jsou obsaženy genderové a jiné stereotypy. Analýza jako taková přitom není cílem, ale jedním z prostředků, jak promýšlet obsahy vzdělávání citlivěji a s větším ohledem k individuálním charakteristikám a zkušenostem studujících, kteří s materiály pracují.

Další inspiraci pro citlivou práci na téma jazyk a gender naleznete v [pracovním listu Jany Valdové s názvem Jazyk a gender](#).

²¹ Převzato z prezentace vytvořené pro tento vzdělávací program (Minarovičová, 2020).

²² Pracujeme s postupem „Pět klíčů k posuzování obsahu učebnic z hlediska genderu“ (Babanová, 2019, s. 41–46).

Rozšiřující aktivita „Jak barevný bude tvůj život?“ (30 minut)

Lektor/-ka přečte skupině následující zadání (případně je skupina má napsané na tabuli/flipchartu):

Představ si, že je Tvé pohlaví opačné a popiš svůj běžný den v jednotlivých polích (každé pole = jedna hodina), až Ti bude 30 let (barevné kódování pro různé aktivity: modrá – osobní hygiena; žlutá – práce v zaměstnání či profesi; zelená – volný čas; červená – koníčky; fialová – čas s rodinou; hnědá – péče o domácnost = úklid, vaření, praní; růžová – nakupování pro sebe, oranžová – nakupování pro rodinu; bílá – spánek).

Účastníci/účastnice si na volný papír A4 zakreslí pás, který je rozdělený na 24 políček, která symbolizují 24 hodin v jednom dni. Poté políčka vybarví a krátce okomentují, jaké činnosti si představují, že budou ve věku 30 let dělat. Účastníci/účastnice pracují asi 10 minut.

Následuje skupinová diskuse. Každý v kruhu představí svůj běžný den. Jaká bude barevnost našich budoucích životů – kdo bude mít barevnější život? Komu některá barva skoro nebo úplně chybí? Je vícebarevný život nutně lepší než jedno- či dvoubarevný? Kdo/co určuje barevnost našich životů? Je to, co očekáváme, to, co opravdu chceme? Dá se s tím něco dělat? Co můžeme udělat pro to, aby každý měl tak barevný život, jak si přeje?

Návrh způsobu pro sdílení ve skupině

Vytvořené barevné grafy je možné vystavit na nástěnku / magnetickou tabuli – anonymně. Vytvoří se tak výstavka. Studující se pokusí seskupit podobné rozložení barev. Společně diskutují nad výstavkou.

Doporučená literatura a zdroje

BABANOVÁ, Anna, 2019. *Dvanáct ověřených metod pro rozvoj kolegiální spolupráce: podpora rovnosti a rozmanitosti ve vzdělávání*. Praha: Gender Studies. ISBN 978-80-86520-53-7.

EGGER, Renate, 2000. Násilie a rodové stereotypy. *Aspekt*. Bratislava: Aspekt, (1), s. 117–144. ISSN 1336-099X.

RUBIN, Jeffrey Z., Frank J. PROVENZANO a Zella LURIA, 2010. The eye of the beholder: Parents' views on sex of newborns. *American Journal of Orthopsychiatry* [online]. 44 (4), s. 512–519 [cit. 2021-02-28]. Dostupné z: doi:10.1111/j.1939-0025.1974.tb00905.x.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MSMT
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

5.2 Metodický blok č. 2 Tudy cesta nevede

Anotace metodického bloku – v metodickém bloku naleznete kontextuální informace k podtématům 4 až 7. Budou představeny možnosti začlenění tématu genderovaného násilí do výuky. Podíváme se, jaké další stratifikační činitele se podílejí na vytváření rovnosti a nerovnosti ve společnosti. A položíme si otázku, jak o tom učit? Dále se zaměříme na to, jak se liší stárnutí mužů a žen, a to jak fyziologicky (biologicky), tak sociálně. Dotkneme se také předsudků a stereotypů, které jsou se stářím či věkovými kategoriemi spojeny. A závěrem představíme historii i současnost stratifikačních schémat, včetně konceptu sociální třídy a sociálního kapitálu.

5.2.1 Téma č. 4 Násilí a gender

Kontextuální informace k tématu „Násilí a gender“ zpracovala K. Nedbálková a M. Řepová.

„Od počátku 60. let 20. stol. se násilí v rodině, resp. násilí v rámci intimních vztahů, považovalo za řídký, okrajový jev páchaný ze strany psychicky narušených jedinců. Pozornosti veřejnosti se dostávalo jen ‚senzačním případům‘ a vládl názor, že ačkoli násilí v rodině představuje signifikantní problém, není ve společnosti rozšířeno.“ (Gelles, 2003)

V dnešní společnosti tento názor není jediným a mezi odborníky nepřevládá. Jakkoliv je násilí analyzováno v mnohem širší perspektivě, stále je s ním spojena řada stereotypů (např. „ženy si mohou za znásilnění samy“ nebo „mužů se domácí násilí netýká“) a velká míra tabuizace, se kterou je potřeba kriticky pracovat. Zároveň je nutné si s pomocí faktů osvojit podložené vymezení problematiky. Čeká nás ještě dlouhá cesta.

Násilí je tématem, o kterém je velmi těžké komunikovat, psát nebo mluvit během výuky se studujícími, proto bývá toto téma velmi často opomíjeno nebo řešeno velmi stručně, bez kontextu. Je však velmi důležité si uvědomit, že je ve všech svých podobách zásadním problémem naší společnosti, o čemž svědčí sledované statistiky²³, a proto bychom měli být o této problematice alespoň částečně informováni, ideálně právě již v mladším věku. Různé formy násilí se mohou týkat kohokoliv z nás, ať už jsme v roli oběti, násilníka, v obou rolích, nebo osoby, která pouze o páchaném násilí ví zprostředkovaně. Pro pedagogickou práci je velmi důležité si uvědomit roli dítěte, jakožto svědka domácího násilí. Dítě v roli svědka domácího násilí je traumatizováno a dochází u něj ke zhoršení chování či prospěchu. Dostatečná informovanost a komunikace o tom, v jaké situaci se tedy vůbec nacházíme a jaké jsou naše možnosti řešení, může rozhodně zmírnit negativní dopady celé problematické situace.

Vzhledem k citlivosti a komplexnosti daného tématu je ideálním nástrojem k řešení právě otevřená nenásilná komunikace²⁴ (Rosenberg, 2003). Nenásilná komunikace je klíčovým prvkem při vymezování našich vlastních hranic, schopnosti umět říkat „ne“ a při učení se vzájemnému respektu. Tyto všechny

²³ Například: <https://www.soc.cas.cz/sites/default/files/publikace/2004-2.pdf>, <https://www.vlada.cz/cz/ppov/rovne-prilezitosti-zen-a-muzu/dokumenty/zprava-muzi-a-nasilii-v-ceske-republice-150013/>.

²⁴ Nenásilná komunikace je metoda komunikace směřující k vytváření porozumění mezi lidmi a k hledání řešení, která fungují pro všechny. Kromě knihy Marshalla Rosenberga lze najít základní informace na stránkách <https://www.nonviolentcommunication.com/> a <https://nenasilnakomunikace.org/>.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

schopnosti hrají v problematice násilí zásadní roli a mohou být nápomocné během řešení násilných situací, v ideálním případě mohou dopomoci se do těchto situací ani nedostat nebo zmírnit jejich dopady. Je důležité si přitom uvědomit to, abychom tímto předpokladem nekladli další tlak a zodpovědnost na případnou oběť. Téma respektu a vlastních hranic nám pomáhá neutrálně vstoupit na půdu náročného tématu, kterým násilí rozhodně je, a také je důležitým prvkem všech mezilidských interakcí. V rámci České republiky se věnují tématu respektu, zdravých vztahů a nastavení bezpečného prostředí například organizace Konsent²⁵ nebo Nesehnutí²⁶, které primárně pracují i se studujícími středních škol v rámci různých workshopů a přednášek, na které mají velmi dobré ohlasy. Mohou být tedy řešením, pokud se sami vyučující nechtějí do prezentace a diskuse tohoto tématu pouštět.

A co je vlastně násilí a jaké jsou jeho různé podoby, se kterými se můžeme setkat? Teoreticky se můžeme řídit jeho definicí podle Světové zdravotnické organizace WHO:

Násilí je „záměrné použití nebo hrozba použití fyzické síly proti sobě samému, jiné osobě nebo skupině či společnosti osob, které působí nebo má vysokou pravděpodobnost způsobit zranění, smrt, psychické poškození, strádání nebo újmu.“²⁷

Zároveň si je však důležité uvědomit, že tato definice může být velmi limitující. Jedná se o velmi specifickou a individuální zkušenost, kterou každý prožívá a vnímá jinak, ať už na základě svého genderu, rasy, orientace nebo věku. Na každého má také násilné chování jiné dopady nebo vlivy. Také zde máme skupiny, které jsou různými formami násilí ohroženy více a častěji, proto bývá násilí označováno jako genderovaný problém v případě, kdy vychází nebo je legitimizováno sociálními stereotypy spojenými s genderovými předsudky a rolemi. (Akční plán, 2015) V tomto kontextu je tedy velmi důležité vycházet ze specifických případů a zkušeností i v rámci řešení násilných situací a smýšlení o nich. *„Existuje také politická či právní dimenze, která zkoumá celou oblast z hlediska právnícké terminologie. Feministická definice pak operuje zejména s pojmem ‚násilí na ženách‘ a zdůrazňuje kulturní příčiny vzniku násilných vzorců chování ze strany mužů. Konceptualizuje násilí jako nátlakovou kontrolu mužů nad ženami v patriarchální společnosti – ta může být jak fyzická, tak sexuální nebo psychická.“* (Gelles, 2003)

Ačkoliv ve veřejném prostoru jsou násilné činy páchany spíše na mužích (krádeže, přepadení, rvačky), v rámci domácího nebo sexuálního násilí jsou naopak ohroženější spíše ženy a děti. Ženy jsou obecně častěji obětmi v soukromé sféře a muži v té veřejné. (ČSÚ, 2015) Důležité je však reflektovat, že násilí se opravdu týká mužů, žen, dětí i seniorů jako obětí i násilníků, jen má své specifické formy. Celosvětovým problémem jsou také zločiny z nenávisi, může se jednat o násilí na základě odlišné rasy, náboženského vyznání nebo sexuální orientace. Více informací v této oblasti poskytuje web organizace Amnesty International.²⁸

²⁵ Na adrese www.konsent.cz v sekci „Pro školy“ lze nalézt nabídku workshopů primární prevence sexuálního násilí a kybernásilí.

²⁶ Nesehnutí nabízí na stránkách www.zenskaprava.cz program Zdravé partnerské vztahy bez násilí.

²⁷ Dostupné z: <https://www.who.int/violenceprevention/approach/definition/en/> [cit. 2021-02-28].

²⁸ Kampaň Amnesty International nese název „Stop násilí na ženách“. Z jejich výzkumu (2015) vyplývá, že většina obyvatel má o znásilnění zcela zkreslené představy. Většina respondentů se například domnívá, že násilníkem je nejčastěji neznámý pachatel, který si oběť vybere náhodně. Ve skutečnosti je neznámá osoba pachatelem jen v cca 20 % případů – násilí páchá ve většině případů člověk, kterého oběť zná (partner, bývalý partner, příbuzný, kamarád, kolega, ...). I z tohoto důvodu 9 z 10 případů znásilnění žena, která ho prodělala, vůbec **nenahlásí**. Více na: <https://www.amnesty.cz/prava-zen/sexualni-nasili-v-cr>.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Jakákoliv forma násilí je omezováním lidských práv a svobod, proto by mělo být našim hlavním cílem násilné chování umět rozeznat, pojmenovat jej, nepodporovat jej a podniknout kroky k jeho zastavení. Zásadním a prvním krokem může být pro začátek alespoň to, že vytvoříme bezpečné prostředí k tomu, abychom mohli téma diskutovat, komunikovat ho s ostatními s méně obavami a s vědomím, že i nás či někoho ve skupině se tento problém pravděpodobně osobně týká.

Vzhledem k tomu, že se jedná o velmi citlivé téma, které nemusí být vždy jednoduché se studujícími přímo komunikovat, mohou být nápomocná různá videa, dokumenty nebo např. doporučení na zhlédnutí seriálu/filmu, který se danou problematikou zabývá.

- Dokument „*To všechno z lásky*“: https://www.youtube.com/watch?v=X-uhLFz_4W4 (spíše pro starší studenty – otevřené zpovědi žen o domácím násilí)
- Dokument „*Z lásky nenávisť*“: <https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10617868301-z-lasky-nenavist> (téma násilí na ženách)
- Dokument „*Z lásky nenávisť 2*“: <https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/11736765826-z-lasky-nenavist-2-domaci-nasili-na-muzich> (téma násilí na mužích)
- Dokument „*Z lásky nenávisť 3*“: <https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/11934995805-z-lasky-nenavist-3-domaci-nasili-na-seniorech> (téma násilí na seniorech)
- Dokument „*Proč si ubližujeme*“: <https://www.youtube.com/watch?v=SvOgdDZEBDA> (spíše pro starší studenty)
- Video Dětského krizového centra: https://www.youtube.com/watch?v=TLn0b_oZ9E (zpracováno i pro mladší děti)
- *What is domestic violence – The story of Kiri*: <https://www.youtube.com/watch?v=6MfDsga8OMM> (v angličtině, ale hezky zpracované i pro mladší studenty)
- *V síti* (<https://vsitifilm.cz/>) – <https://www.ceskatelevize.cz/porady/12360773574-v-siti/21856227079/>

Doporučená literatura a zdroje

Akční plán prevence domácího a genderově podmíněného násilí na léta 2015–2018, 2015, [online], Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/rovne-prilezitosti-zen-a-muzu/dokumenty/Akni-plan-prevence-domaciho-a-genderove-podmineneho-nasili.pdf> [cit. 2021-02-28].

ČSÚ: *Oběti vybraných trestných činů na území České republiky v roce 2014*, 2015 [online], Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20556865/300002156603.pdf/ba6fed02-7544-455e-bbd0-16d087528c89?version=1.0> [cit. 2021-02-28].

GELLES, Richard J., 2003. Violence in the Family. In: HEITMEYER, W. a J. HAGAN (ed.). *International Handbook of Violence Research*. Dordrecht: Springer, s. 837–862. ISBN 978-0-306-48039-3.

PIKÁLKOVÁ, Simona (ed.), 2004. *Mezinárodní výzkum násilí na ženách – Česká republika / 2003: příspěvek k sociologickému zkoumání násilí v rodině* [online]. 1. Praha: Sociologický ústav AV ČR. ISBN 80-7330-054-0.

Sexuální násilí v ČR. Dostupné z: <https://www.amnesty.cz/prava-zen/sexualni-nasili-v-cr> [cit. 2021-02-28].

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

5.2.2 Téma č. 5 Vietnamská žákyně a romský žák: gender a etnicita ve škole. Intersekcionalita

Kontextuální informace k tématu „Vietnamská žákyně a romský žák: gender a etnicita ve škole. Intersekcionalita“ zpracovala A. Suralová.

Rovnost a nerovnost ve společnosti se netočí jen kolem genderu. Jak si tohoto všimat a naučit se rozeznat také další tzv. stratifikační činitele? Které stratifikační činitele zapojit? Jak to učinit součástí vyučování? Jak o tom učit?

Intersekcionalita, analytický nástroj v sociálních vědách, jehož prostřednictvím můžeme uchopit mnohočetná znevýhodnění na základě genderu, etnicity, třídy, věku, náboženství, sexuální orientace, zdravotního stavu atd., vznikla na přelomu 80. a 90. let 20. století jako reakce na opomíjení zkušenosti ne-bílých žen (Crenshaw, 1989, 1991; Collins, 1994). Tyto ženy – Afroameričanky v USA – byly podle tehdejších feministických autorek „zneviditelňovány“ – a podobě byla také neviditelná realita jejich násobného znevýhodnění jako žen a jako členek minority. Tehdejší autorky argumentovaly, že výzkumy se věnovaly buď znevýhodnění žen (bílých, heterosexuálních), nebo znevýhodnění minoritních mužů. Jinými slovy, studia genderu se zabývala bílými ženami, studia rasy se zabývala černými muži: „*All women are white, all blacks are men.*“ (Hull, 1982)

Intersekcionalita se tak začíná rozvíjet jako přístup, který umožňuje uchopit odlišnosti nejen mezi skupinami (žen, mužů), ale především jejich rámcem. V současné době můžeme rozlišit dva hlavní proudy intersekcionalního přístupu (Prins, 2006). První, systemický, rozvíjející se zejména v USA, klade důraz na strukturální nerovnosti a prolínání „-ismů“ – classismu, rasismu, heterosexismu, ageismu či patriarchální ideologie. Sleduje tak systémy dominance a podřízení. Druhý, konstruktivistický přístup, rozvíjený především v Evropě, věnuje pozornost mikro rovině identit individuálních aktérů a tomu, jak gender, etnicita, rasa, věk atd. tvarují biografie jedinců. Klade důraz na každodenní konání a jednání a zdůrazňuje moc cirkulující na mikro rovině vztahů. Neznamena to, že by konstruktivistický přístup nebral v potaz strukturální podmínky – naopak, strukturální nastavení se promítá do každodenního jednání aktérů sociálního světa.

Intersekcionalitu je třeba chápat jako proces, tedy sledovat procesy etnizování, rasizování, genderování atd. – procesy znevýhodňování jedinců v daném historickém, kulturním, sociálním a geografickém kontextu. Pro teoretiky a teoretičky přístupu stále zůstává otázkou, jaké kategorie do intersekcionality zařadit, abychom se vyhnuli „atd-ování“ (tedy tomu, že říkáme gender, etnicita, věk atd., čímž pod „atd.“ zakrýváme další důležité aspekty sociálního života). V 90. letech diskuse začíná u genderu a rasy, tzv. rasizovaného genderu. (Glenn, 1990) Následně autorky doplňují další. Např. německá socioložka Helma Lutz (2002) hovoří o 14 kategoriích – ani ty ale nepovažuje za kompletní.

Jsou jimi: gender; sexuality; „race“/skin-colour; ethnicity; nation/state; class; culture; ability; age; sedentariness/origin; wealth; North–South; religion; stage of social development.

V praxi je však nemožné zahrnout všechny kategorie. Zajímavé však je sledovat, jak dochází k definici těchto kategorií, kdo je může definovat a které jsou tak vyloučeny (Ludvig, 2006). Možnou „berličkou“ může být přístup Mari Matsudy (1990), podle které intersekcionalní přístup umožňuje klást „jiný typ otázek“ (všimněte si, že její pojetí odpovídá systemickému přístupu):

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Když někde vidím něco, co vypadá rasistické, ptám se: „Kde je v tom patriarchát?“ Když vidím něco, co vypadá sexisticky, ptám se: „Kde je v tom heterosexismus?“ Když vidím něco, co vypadá homofobně, ptám se „Kde jsou v tom třídní zájmy?“ (Matsuda, 1990, s. 1189)

Doporučená literatura a zdroje

COLLINS, P.H., 1994. “Shifting the Center: Race, Class, and Feminist Theorizing about Motherhood.” Pp. 45–65 in GLENN, E.N. et al. (ed.) 1994. *Mothering: Ideology, Experience and Agency*. New York: Routledge.

COLLINS, P.H., 2000. *Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness, and the Politics of Empowerment*. New York: Routledge.

CRENSHAW, K., 1989. “Demarginalizing the intersection of race and sex: A black feminist critique of antidiscrimination doctrine”. 1989 (1) *The University of Chicago Legal Forum*, s. 139–167.

CRENSHAW, K. 1991. “Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence Against Women of Color”. 43 (6) *Stanford Law Review*, s. 1241–1299.

GLENN, E. N., 1990. *Unequal Freedom*. Cambridge: Harvard University Press.

LUTZ, Helma, 2002. ‘Intersectional Analysis: A Way Out of Multiple Dilemmas?’, paper presented at the International Sociological Association conference, Brisbane: July.

LUDVIG A., 2006. “Intersecting voices in a female narrative”. 13 (3) *European Journal of Women’s Studies*, s. 245–258.

PRINS, Baukje, 2006. “Narrative Accounts of Origins: A Blind Spot in the Intersectional Approach?”. 13 (3) *European Journal of Women’s Studies*, s. 277–290.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

5.2.3 Téma č. 6 Gender, věk a nerovnosti v životním běhu

Kontextuální informace k tématu „Gender, věk a nerovnosti v životním běhu“ zpracovala L. Vidovičová.

V ČR žije v současné době přes dva miliony osob starších 65 let, do roku 2050 bude tato část populace představovat více než 31 %, tedy téměř každý třetí bude starší 65 let. Zatímco dnes jsou to lidé narození před rokem 1953, seniory budoucnosti jsou ročníky 1985 a starší. V celosvětovém měřítku by se mělo jednat v roce 2050 až o 2,1 miliard osob.

Tento prostý demografický nárůst počtu starších osob v populacích způsobený delší nadějí na dožití, lepší zdravotní péčí a menším počtem narozených dětí vyvolává rostoucí zájem o téma stárnutí obecně. Stárnutím se zabývá každá věda, která se zabývá člověkem, a všechny oblasti lidské činnosti jsou jím dotčeny – od poskytování sociální péče po létání do vesmíru. Například první tzv. vesmírný turista byl americký důchodce Dennis A. Tito (*1940) a NASA věnuje značné prostředky na výzkum stárnutí astronautů, což může pomoci připravit dlouhé cesty vesmírem. Bez nadsázky lze říci, že stárnutí je budoucnost.

Stárnout začínáme okamžikem narození, jedná se o celoživotní proces. Nepřesně je někdy charakterizován jako úpadek tělesných a mentálních (kognitivních) funkcí (tzv. involuce). Přesnější je ovšem vyjádření, že se jedná o dynamický proces vývojových zisků a ztrát. Přesné důvody, proč stárneme neznáme, dílčím způsobem je popsáno pouze, jak tělo stárne.

Stárnutí není jen biologický proces nebo vyjádření plynutí chronologického času (přibývání let), oba dva tyto jeho aspekty jsou také silně sociálně ukotvené. Pokud seniory arbitrárně definujeme jako osoby starší šedesáti/pětašedesáti let, budou se lišit věkem, pohlavím, vzděláním, socioekonomickým statutem, rodinným stavem, zdravotním stavem, osobnostním nastavením, kognitivními schopnostmi, ekonomickou aktivitou, místem bydliště, dovednostmi atd. Senieorem či seniorkou jsou nejen prarodiče našich studujících, staří lidé zdržující u pokladny v supermarketu či posedávající na lavičce v parku, ale i prezident, premiér, Gandalf z Pána Prstenů i většina z TOP10 nejbohatších lidí světa (viz www.forbes.cz). Přesto je život ve vyšším věku opředen řadou stereotypů, které jsou nevhodně generalizovanými charakteristikami jedinců na celou, neurčitě definovanou skupinu. O stáří se např. nezdídko hovoří jako o chudém, nemocném a osamoceném.

Gender, jako sociální nadstavba biologického pohlaví, je vedle věku klíčovou charakteristikou každého jedince (Hasmanová Marhánková, 2008). Jeho role a subjektivní i objektivní význam je velmi dynamický, mění se s věkem. Stárnutí mužů a žen se liší, a to jak fyziologicky (biologicky), tak sociálně. Pokud sledujeme dráhu životního běhu jedince, můžeme zaznamenat různé příklady nerovností, které jsou specifické svojí dvojí podmíněností – věkem a pohlavím – a svojí chronologicky, historicky a kulturně vázanou dynamikou. Nezdídko jsou tyto nerovnosti zdrojem různých typů diskriminačního chování, předsudečných postojů a/nebo stereotypů. Příkladem může být odlišná délka naděje na dožití u mužů a žen, variabilita v očekávání vázaných na tzv. věkové normy (co se kdy pro jaký věk hodí nebo se očekává pro jednotlivá pohlaví, např. kdy mít dítě, populárně vyjádřeno jako dvojí metr, dvojité měřítko), socioekonomická nerovnost, která se přelévá z období pracovního zapojení do nerovnosti ve výši důchodů, riziko viktimizace (oběti trestných činů) a špatné zacházení. Nerovnosti mezi muži a ženami v různém věku lze sledovat ale i v subtilnějších formách diskriminace, jako je zážitek nerovného zacházení v různých kontextech nebo různé úrovně rizika patologických stavů osamělosti (tzv. sociální vyloučení ze sociálních vztahů) v důsledku genderově a věkově nerovného postavení osob na partnerském trhu.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Nosným konceptem je kumulativní z(ne)výhodnění (z anglického cumulative dis/advantage; Dannefer, 2003). Počáteční výchova, rozvoj vrozených vloh, pozice jedince ve struktuře společnosti a zdroje, které má k dispozici, se vzájemně sčítají (někdy násobí) a v důsledku toho se nerovnosti mezi těmi, kteří „mají“ a kteří „nemají“, zvětšují. Toto pravidlo, zdá se, platí nejen pro bohatství jako takové, ale i pro zdravý životní styl nebo kvalitu sociálních sítí. Výzkumy začínají teprve odhalovat, co vše je ve stáří ovlivněno událostmi v mladším věku a jak důležitý je tzv. přístup zohledňující celou životní dráhu (angl. life course approach).

Nejedná se ovšem o sociální determinismus. Podobně důležitým konceptem je totiž tzv. „sebenaplňující se proctví“. Jak prezentují dlouhodobé výzkumy, osoby, které se stáří obávají, mají větší riziko, že se s obtížemi v pozdějším věku sami také setkají. Sílu postojů ilustrují i americké výzkumy, které ukazují, že lidé s negativním postojem vůči stáří mají až o 7,5 roku nižší naději na dožití (Marshall et al. 2015; Kornadt, Voss a Rothermund, 2017). Pro projektovou výuku je zajímavé, že tyto principy zřejmě fungují jak na psychologické, tak na společenské, vztahové, i biologické/fyziologické bázi (ne-zdravý životní styl v mládí spoluurčuje prožívání stáří ve zdraví/nemoci atp.).

Z výše uvedeného je zřejmé, že problematika věku, genderu a spojených předsudků, stereotypů, rizik diskriminace a špatného zacházení je velmi komplexní oblastí. Lze na ni nahlížet jako na výslednici mnoha vlivů působících na několika úrovních, kde je velmi obtížné přesně rozeznat příčiny a důsledky. V jistém slova smyslu se tak jedná o oblast, ve které neexistují správné odpovědi. Cíle výuky by měly vést především k poukázání na existenci stereotypů a předsudků, jejich uvědomění a artikulaci. Proti stereotypům bojujeme ukazováním na heterogenitu, tedy: ne že by někteří senioři a seniorky nebyli nemocní, osamělí, institucionalizovaní nebo chudí, ale nejsou takoví ve většině, a už vůbec nejsou takoví všichni.

V pracovní listu (kapitola 4.2.3) dále můžete najít odkazy na filmové inspirace na téma stáří z festivalu Jeden svět na školách.

Doporučená literatura a zdroje

DANNEFER, D., 2003. „Cumulative Advantage/Disadvantage and the Life Course: Cross-Fertilizing Age and Social Science Theory.“ 58B (6) *The Journals of Gerontology: Social Sciences*, s. 327–337.

HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, J., 2008. „Genderové nerovnosti ve stáří: Marginalizace a zvýhodnění žen ve stáří.“ 8 (2) *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, 28–36. Dostupné z: https://www.genderonline.cz/artkey/gav-200802-0004_ageing-as-a-gendered-experience-marginalization-and-the-agency-of-ageing-women.php [cit. 2021-02-28].

KORNADT, A. E., VOSS, P., a ROTHERMUND, K., 2017. „Age Stereotypes and SelfViews Revisited: Patterns of Internalization and Projection Processes Across the Life Span.“ 72 (4) *The Journals of Gerontology. Series B, Psychological Sciences and Social Sciences*, s. 582–592. Dostupné z: <https://doi.org/10.1093/geronb/gbv099>.

MARSHAL, L., 2015. „Thinking differently about ageing: changing attitudes through the humanities.“ 55 (4) *The Gerontologist*, s. 519–525.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

5.2.4 Téma č. 7 Polarizace české společnosti: sociální struktura a nerovnosti

Kontextuální informace k tématu „Polarizace české společnosti: sociální struktura a nerovnosti“ zpracoval T. Doseděl.

O české společnosti se říká, že patří k těm nejvíce rovnostářským. Přesto se neustále objevují pokusy o rozdělení společnosti do skupin, kterým autoři dělení připisují určité společné vlastnosti a společné chování. Kromě obligátního dělení podle tzv. připsaných charakteristik (muži × ženy, mladí × staří) se objevuje dělení podle charakteristik získaných (vzdělání × nevzdělání, bohatí × chudí, obyvatelé měst × vesnic, vyšší třída × střední třída × nižší třída, pražská kavárna × dolních deset milionů).

Problematikou rozdělení společnosti do skupin se zabývá disciplína nazvaná sociální stratifikace. Její základy leží v 19. století, kdy díky postupně se rozšiřujícímu volebnímu právu docházelo k dosud nevídanému jevu: poprvé v lidské historii se ve správě věcí veřejných střetávali příslušníci různých sociálních skupin, kteří měli rozdílné pohledy na stejnou věc, rozdílné názory a rozdílné potřeby. Karl Mannheim (1991) v knize *Ideologie a utopie* zjistil, že pohled člověka je do značné míry formován jeho sociálním původem.

Karel Marx rozdělil společnost do dvou tříd podle toho, zda dotyčný jedinec prodává svou pracovní sílu nebo vlastní výrobní prostředky. Tyto dvě třídy se podle Marxe táhnou celými lidskými dějinami jako otrokáři a otroci, feudálové a poddaní nebo moderně buržoazie a proletariát. V Marxově pojetí existují sociální třídy samy o sobě jako skupina lidí stejných vlastností. Jakmile si třída uvědomí svou dějinnou důležitost, stává se třídou pro sebe a zahajuje třídní boj.

Max Weber nevidí třídy jako bojující skupiny lidí. Pozici jednotlivce ve společenském systému dělí na pozici třídní (postavení na trhu práce), pozici statusovou (prestiž a z ní vyplývající moc příslušející určitým skupinám osob, která může, ale nemusí vyplývat z jejich pracovní pozice) a pozici politickou (schopnost ovlivňovat veřejné dění např. díky členství v politické straně).

Důležitým milníkem v sociálně stratifikačním výzkumu je přístup Pierra Bourdieua, který v 70. letech 20. století vymezoval sociální pozici jednotlivce podle množství kapitálu, kterým dotyčný disponuje. Nejedná se přitom jen o kapitál ekonomický (majetek, příjem), ale také o kapitál kulturní (vzdělání v nejširším slova smyslu) a kapitál sociální (vazby a známosti, které je možno mobilizovat k prosazení svých zájmů). Celkové množství všech typů kapitálů a jejich vzájemný poměr vymezují pozici jedince v sociálním poli, přičemž jedinci, kteří jsou v sociálním poli blízko, mají podobný habitus – vkus, zvyky, preference apod. – řídící jejich jednání.

Z důvodu potřeby jasného mezinárodního srovnání začala v 60. letech 20. století vznikat univerzální třídní schémata, která nabízela jemnější členění než jen na dvě Marxovy třídy. V praxi de facto nepoužívaným předchůdcem těchto schémat je třídní schéma Johna Goldthorpa (Goldthorpovo třídní schéma), které později autor s pomocí Ericssona a Portocarerové rozpracoval do třídního schématu EGP. Toto bylo ale hodně navázáno na (do jisté míry) specifický britský trh práce, což s sebou neslo řadu omezení. Na zakázku evropské statistické agentury Eurostat proto bylo vyvinuto třídní schéma ESeC (European Socio-economic Class).

Zařazení jednotlivce do třídního schématu ESeC je několikaúrovňové. Na nejvyšší úrovni jsou lidé rozděleni na zaměstnavatele, zaměstnance, osoby samostatně výdělečně činné a osoby pohybující se mimo trh práce (rodičovská dovolená, služba v armádě, důchod apod.). Zaměstnavatelé jsou pak

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

rozdělení na velké a malé. Zaměstnanci, kterých je asi 90 %, se pak dělí podle typu pracovní smlouvy. Lidé se smlouvou o výkonu funkce jsou zařazeni do tříd tzv. saláriátu. Jedná se o osoby, jejichž práce nemůže být přesně vymezena ani snadno kontrolována ze strany nadřízených (např. manažer). Osoby se smlouvou o výkonu práce jsou zařazeni do tříd zaměstnanců. Jedná se o osoby, jejichž práce je přesně vymezena a snadno kontrolovatelná, např. podle počtu vyrobených kusů. Existují samozřejmě třídy mezilehlé. Celkově má tak třídní schéma ESeC 10 tříd, které je možno z analytických důvodů spojit na šest, pět tříd nebo na třídy tři.

I když schéma ESeC je v současné době používáno nejčastěji, objevují se stále nové pokusy přijít se schématem novým, ať už se jedná o anekdotické dělení společnosti z úst politiků, nebo seriózní výzkumy, jako je třídní schéma vypracované v rámci projektu Českého rozhlasu.

Existuje tedy celá řada způsobů, jak rozdělit společnost do samostatných skupin, tříd. Jak ale poznat, který způsob je ten pravý? Aby mělo smysl ho použít k jakémukoliv popisu struktury společnosti, musí splňovat jednoduchou podmínku. Dělit společnost do skupin, které jsou skutečně odlišné, jejichž příslušníci jsou v rámci skupiny v určitých ohledech jednotní (například mají podobné názory na ženská práva, migraci nebo roli státu) a přitom dostatečně odlišní od skupin ostatních.

V pracovním listu (kapitola 4.2.4) naleznete také filmové zdroje k tématu, na kterých lze ukázat odlišné chování lidí z jednotlivých sociálních tříd.

Doporučená literatura a zdroje

BOURDIEU, Pierre, 1984. *Distinction: a social critique of the judgement of taste*. Cambridge: Harvard University Press.

MANNHEIM, Karl, 1991. *Ideologie a utopie: přednášky a eseje*. Bratislava: Archa. ISBN 80-7115-022-3.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

6 Příloha č. 3 – Závěrečná zpráva o ověření programu v praxi

Pozn.: Přiložte samostatný soubor – vyplněnou Zprávu o ověření programu v praxi (finální), k dispozici je samostatný vzor přílohy k ZoR, který je uveřejněn na webu ŘO. Ke zveřejnění postačuje vložení přílohy vyplněné v elektronické podobě bez originálu podpisu. V případě, že program vznikl v aktivitě č. 6, vložte spolu s finální verzí Zprávy o ověření programu pro učitele rovněž finální verzi Zprávy o ověření výukové sady v praxi – aktivita č. 6 (k dispozici je rovněž samostatný vzor přílohy k ZoR na webu ŘO).

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

7 Příloha č. 4 – Odborné a didaktické posudky programu

V případě, že program vznikl v aktivitě č. 3, 6 a 7, přiložte samostatné soubory – dva vyplněné Odborné a didaktické posudky, k dispozici je samostatný vzor přílohy k ZoR, který je uveřejněn na webu ŘO. Ke zveřejnění nemusí být tato příloha připojena.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

**MS
MT**
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

8 Příloha č. 5 – Doklad o provedení nabídky ke zveřejnění programu

Přiložte elektronickou kopii své nabídky ke zveřejnění programu na portálech uvedených v Pravidlech pro žadatele a příjemce – specifická část. Ke zveřejnění nemusí být tato příloha připojena.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY